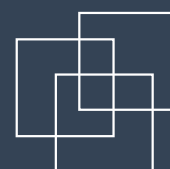
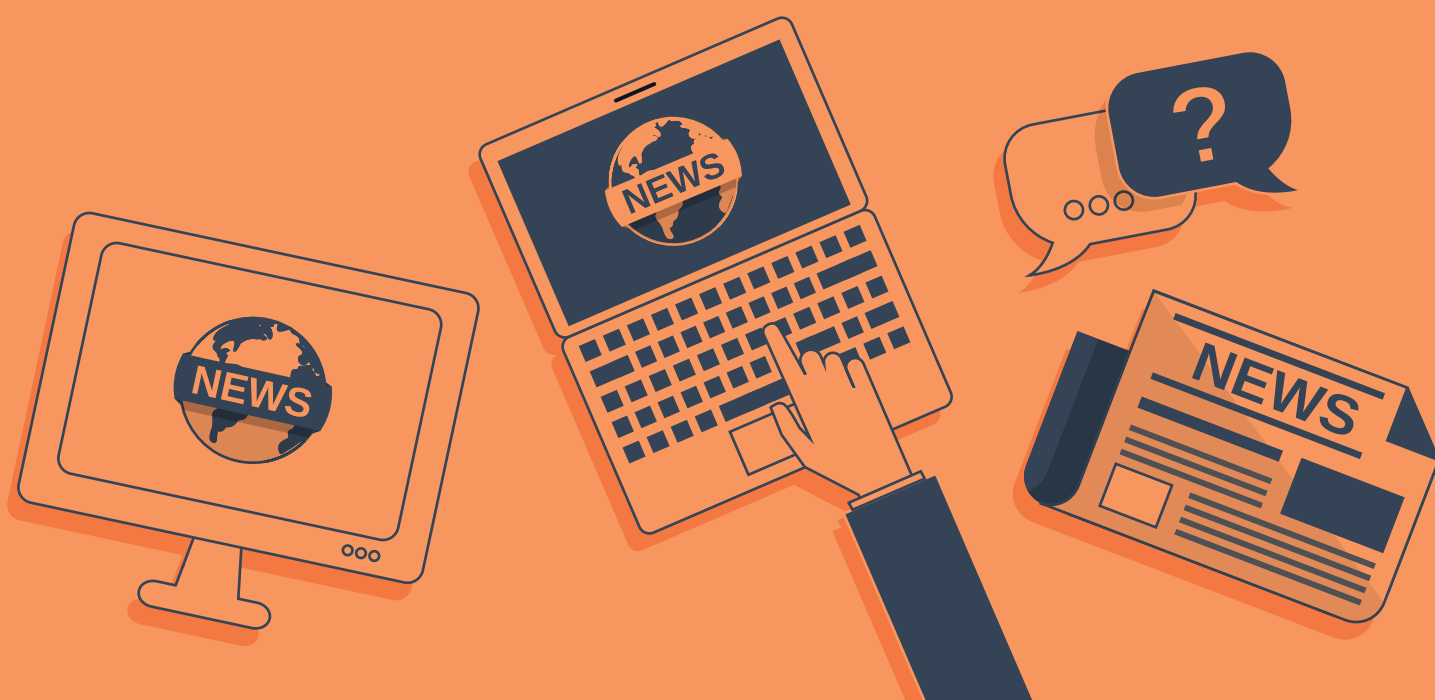

IZVEŠTAVANJE MEDIJA O ZLOUPOTREBI DEČJEG RADA U REPUBLICI SRBIJI

International
Labour
Organization

100
1919-2019

IZVEŠTAVANJE MEDIJA
**O ZLOUPOTREBI
DEČJEG RADA**
U REPUBLICI SRBIJI

Autorska prava © Međunarodna organizacija rada 2018
Prvo izdanje 2018

Publikacije Međunarodne organizacije rada uživaju zaštitu prava na osnovu Protokola 2 Univerzalne konvencije o zaštiti prava. Međutim, kratki odlomci iz ovih publikacija se mogu reprodukovati bez dozvole pod uslovom da se izvor navede. Za prava reprodukcije ili prevoda, treba se obratiti MOR Publikacijama (Prava i Dozvole), International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland ili putem imejla: rights@ilo.org. U Međunarodnoj organizaciji rada su takvi zahtevi dobrodošli.

Biblioteke, institucije i drugi korisnici registrovani u okviru organizacija za zaštitu autorskih prava mogu da kopiraju ovu publikaciju u skladu sa dozvolama koje su im izdate u tom cilju. Posetite www.ifrro.org kako biste pronašli organizaciju za zaštitu autorskih prava u svojoj zemlji.

FUNDAMENTALS

Izveštavanje medija o zloupotrebi dečjeg rada u Republici Srbiji - Međunarodna organizacija rada, Odsek za Fundamentalne principe i prava na radu [FUNDAMENTALS], Ženeva: MOR, 2018.

ISBN: 978-92-2-132175-0 [Štampano izdanje]; 978-92-2-132176-7 [Web pdf]

International Labour Office; ILO Fundamental Principles and Rights at Work Branch

Takođe dostupno na engleskom jeziku: *Media Reporting on Child Labour in the Republic of Serbia*, ISBN: 978-92-2-132173-6 [Štampano izdanje]; 978-92-2-132174-3 [Web pdf], Ženeva, 2018.

ZAHVALNICA

Finansiranje ove publikacije MOR obezbedilo je Ministarstvo rada SAD (USDOL) u okviru ugovora o saradnji broj IL-24943-13-75-K na projektu „Angažovanje i podrška na nacionalnom nivou za smanjenje pojave dečjeg rada [CLEAR]” (GLO/13/22/USA).

Ova publikacija ne izražava stavove i politike Ministarstva rada SAD, a pominjanje trgovinskih imena, komercijalnih proizvoda ili organizacija ne podrazumeva odobrenje od strane Vlade SAD. Federalni budžet obezbedio je svih 100 procenata ukupnih troškova Projekta GLO/13/22/USA, ukupno USD 7,950,000.

Stavovi izneti u MOR publikaciji, usklađeni sa praksom Ujedinjenih nacija, kao i način na koji je materijal u publikaciji prikazan, ne podrazumevaju izražavanje bilo kakvog mišljenja od strane Međunarodne organizacije rada u vezi sa pravnim statusom bilo koje zemlje, oblasti i teritorije i njihovih vlasti, niti u vezi sa razgraničenjem njihovih granica.

Odgovornost za mišljenja iznesena u potpisanim člancima, studijama ili drugim doprinosima pripada isključivo njihovim autorima, i publikacija ne predstavlja odobrenje stavova iznetih u njoj od strane Međunarodne organizacije rada.

Pominjanje imena preduzeća i komercijalnih proizvoda i procesa ne podrazumeva njihovo odobrenje od strane Međunarodne organizacije rada, i propuštanje pominjanja imena pojedinog preduzeća, komercijalnog proizvoda i procesa ne predstavlja znak njihovog neodobravanja.

Informacije o publikacijama i digitalnim proizvodima MOR možete naći na internet stranici: www.ilo.org/publns

Posetite našu internet stranicu: www.ilo.org/childlabour

Postoji samo elektronsko izdanje.
Uredila: Dina Alwani, Beirut.

SADRŽAJ

UVOD.....	6
POJMOVNO ODREĐENJE – DEČJI RAD I ZLOUPOTREBA DEČJEG RADA.....	6
ULOGA MEDIJA	8
KONTEKST.....	10
CILJ ISTRAŽIVANJA.....	10
METODOLOGIJA	11
PREGLED NACIONALNOG INSTITUCIONALNOG I NORMATIVNOG OKVIRA ZA MEDIJE	
RELEVANTNOG ZA ZAŠTITU DECE OD ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA.....	13
INSTITUCIONALNI OKVIR.....	13
ODABRANI MEĐUNARODNI INSTRUMENTI.....	15
RELEVANTAN ZAKONODAVNI OKVIR ZA RAD MEDIJA	17
STRATEŠKI OKVIR.....	20
PRIKAZ KVANTITATIVNE ANALIZE MEDIJSKIH SADRŽAJA U ŠTAMPANIM, ELEKTRONSKIM I	
ONLAJN MEDIJIMA U SRBIJI U VEZI SA ZLOUPOTREBOM DEČJEG RADA	21
PRIKAZ KVALITATIVNE ANALIZE MEDIJSKIH SADRŽAJA U ŠTAMPANIM, ELEKTRONSKIM	
I ONLAJN MEDIJIMA U SRBIJI U VEZI SA ZLOUPOTREBOM DEČJEG RADA.....	27
NALAZI O ZASTUPLJENOSTI POJAVE ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA U MEDIJIMA	27
NALAZI O NAČINU NA KOJI SE POJAVA ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA PRIKAZUJE U MEDIJIMA.....	28
TEMATSKI FOKUS ANALIZE: OBLICI ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA I MEDIJSKA POJAVLJIVANJA	
ANALIZIRANIH KATEGORIJA.....	32
DISKUSIJA I ZAKLJUČCI (UKLJUČUJUĆI OGRANIČENJA)	37
OGRANIČENJA	39
SAŽETAK REZULTATA	39
LITERATURA I PRAVNI IZVORI	41
ANEKS I: KLJUČNE REČI.....	42
ANEKS II: KLIPING – REFERENTNA LISTA MEDIJA.....	44

UVOD

POJMOVNO ODREĐENJE: DEČJI RAD I ZLOUPOTREBA DEČJEG RADA

Dečji rad može biti takav da predstavlja zloupotrebu i eksploataciju deteta, ali ne uvek i ne u svim situacijama. Uзраст deteta, zdravstveno stanje, vrsta rada, okolnosti pod kojima se rad obavlja, kao i otežano ili onemogućeno obrazovanje opredeliće nas da li je reč o slučaju dozvoljenog rada deteta ili je u pitanju zloupotreba dečjeg rada.

U engleskom jeziku se pravi razlika između pojmova child labor i child work, pri čemu child labor označava rad koji je štetan za zdravlje, mentalni i fizički razvoj deteta, tj. nije prikladan interesu, uzrasnim i razvojnim potrebama deteta, dok se child work koristi za tzv. dozvoljen rad deteta u odgovarajućim uslovima. Srpski jezik ne pravi razliku između pojmova dozvoljen dečji rad i zloupotrebe dečjeg rada na ovaj način. Iz ovog razloga je neophodno na početku studije razjasniti zašto je važno precizno izražavanje kada se govori o ovoj pojavi.

Kada dete pomaže roditeljima u obavljanju kućnih poslova, učestvuje u porodičnom biznisu ili zarađuje džeparac u slobodno vreme ili tokom raspusta, pri čemu su ti poslovi primereni njegovom uzrastu i psihofizičkim sposobnostima i obavljaju se u bezbednim okolnostima, tada ne možemo govoriti o postojanju iskorišćavanja dečjeg rada. Naprotiv, pravovremeno i povremeno uključivanje dece u obavljanje pojedinih poslova doprinosi njihovom razvoju, uči ih veštinama i daje im iskustva koja su važna za budući život.¹ Takođe, takav rad utiče na usvajanje pozitivnih vrednosti uključujući i svest o odnosu između uloženog rada i ostvarene dobiti.

Dakle, angažovanje dece [child work] koje se odvija u skladu sa najboljim interesom deteta i u okviru zakona, ne smatra se zloupotrebom rada dece. U skoro svim državama u svetu, smatra se da dete može da zasnuje radni odnos sa 14, 15 ili 16 godina, u zavisnosti od nacionalnog zakonodavstva. Ovaj uzrast se najčešće poklapa sa završetkom osnovnog školovanja ili neke vrste stručnog osposobljavanja deteta, što inače preporučuje i međunarodno pravo. Međutim, za uzrast od 15 – 18 godina, propisuju se posebna ograničenja ili zabrane koja se odnose na noćni rad, ili rad u opasnim uslovima, sa hemikalijama i slično.² Pored toga, problemi nastaju kada deca od veoma ranog uzrasta rade u opasnim uslovima, jer tada dolazi do zloupotrebe dečjeg rada.

Termin **zloupotreba dečjeg rada** ukazuje na onaj rad koji, po svojoj prirodi i načinu na koji se vrši, šteti dobrobiti deteta, zloupotrebljava i eksploatiše dete i sprečava ili otežava obrazovanje, razvoj i budući život deteta. Ovaj rad može biti plaćen ili neplaćen, može se odvijati na tržištu ili van njega, i može biti u formi redovnih ili povremenih poslova. Zloupotreba dečjeg rada odgovara onom radu koji je mentalno, psihički, socijalno i moralno opasan i štetan za dete i koji utiče na školovanje deteta tako što:

- ◆ onemogućava dete da pohađa školu;
- ◆ obavezuje dete da napusti školu pre vremena;
- ◆ prinuđuje dete da pohađa školu pod izuzetno teškim uslovima³.

Međunarodna organizacija rada koristi termin „dečji rad”, ali i termine „deca koja rade” i „ekonomski aktivna deca”. Kada MOR koristi termin „dečji rad” misli na zloupotrebu dečjeg rada.

1 Vorkapić, S. [2002], O dečjem radu, Centar za prava deteta, Beograd

2 Ibid.

3 Ibid.

Prema Konvenciji Međunarodne organizacije rada broj 182 o najgorim oblicima dečijeg rada [1999]⁴, izraz „najgori oblici dečijeg rada” obuhvata:

- a. sve oblike ropstva ili običaja sličnih ropstvu, kao što su prodaja i krijumčarenje dece, dužničko ropstvo i kmetstvo i prinudni ili obavezni rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje dece za učešće u oružanim sukobima;
- b. korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave;
- c. korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za nedozvoljene aktivnosti, naročito za proizvodnju i krijumčarenje droge onako kako su definisane relevantnim međunarodnim ugovorima;
- d. rad koji je, po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja, verovatno štetan po zdravlje, bezbednost ili moral dece.

Važno je napomenuti da se ovaj međunarodni dokument odnosi na sve osobe mlađe od 18 godina. Ovde treba imati u vidu tačku [d] koja upućuje da je opasni dečji rad onaj koji se obavlja u opasnim i štetnim uslovima i koji može rezultirati smrću deteta ili povredom, ili oboljenjem (često trajnim), kao posledicom loših bezbednosnih i zdravstvenih standarda i poslovnih aranžmana.

Države članice MOR, odnosno njihovi nadležni organi, imaju obavezu da utvrde koje vrste rada predstavljaju najgore oblike dečjeg rada, u skladu sa svojim nacionalnim zakonima ili propisima, nakon konsultacija sa zainteresovanim organizacijama poslodavaca i radnika, uzimajući u obzir relevantne međunarodne standarde, naročito MOR Preporuku broj 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečijeg rada [1999]. Posle konsultacija sa ovim organizacijama, nadležni organ identifikuje gde postoje takve vrste rada i sastavlja spisak utvrđenih poslova koji se periodično ispituje i revidira prema potrebi, takođe u konsultaciji sa organizacijama poslodavaca i radnika.

Pomenuta Preporuka MOR broj 190 nalaže da je kod određivanja vrsta rada pomenutih u članu 3 [d] Konvencije broj 182, i kod identifikovanja slučajeva gde postoje, potrebno, između ostalog, uzeti u obzir: [a] rad koji izlaže decu fizičkom, psihološkom ili seksualnom zlostavljanju; [b] rad pod zemljom, pod vodom, na opasnim visinama ili u zatvorenim prostorima; [c] rad sa opasnim mašinama, opremom i alatima, ili rad koji uključuje rukovanje sa ili transportovanje velikih tereta; [d] rad u nezdravom okruženju u kome deca mogu, na primer, biti izložena delovanju opasnih materija, agensima ili procesima ili temperaturama, nivoima buke ili vibracijama koji mogu ugroziti njihovo zdravlje; [e] rad pod posebno teškim uslovima, kao što je rad sa dugim radnim vremenom ili noćni ili rad kada je dete bez razloga zatočeno u prostorijama poslodavca.

„Za vrste rada pomenute u članu 3 [d] Konvencije broj 182 i navedenim okolnostima koje treba uzeti u obzir prilikom određivanja vrsta najgoreg rada – nacionalni zakoni ili propisi ili nadležni državni organi bi mogli, po obavljenim konsultacijama sa zainteresovanim organizacijama radnika i poslodavaca, da daju dozvolu za zapošljavanje ili rad sa navršenih 16 godina starosti pod uslovom da se zdravlje, bezbednost i moral dece kojih se ovo tiče u punoj meri zaštite i da su deca stekla odgovarajuće konkretno iskustvo ili završila stručnu obuku iz odgovarajuće grane delatnosti”⁵.

Normativni okvir u Srbiji ne poznaje jedinstvenu definiciju zloupotrebe dečjeg rada

Najgori oblici dečjeg rada su utvrđeni [i inkriminisani] kao određena krivična dela sadržana u Krivičnom zakoniku poput: zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica; posredovanje u vršenju prostitucije; prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnih lica za pornografiju; iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu; trgovina ljudima, itd. Najnovije izmene krivičnog zakonodavstva po prvi put jasno sadrže definiciju pojma iskorišćavanje dece u pornografske svrhe [dečje pornografije].

4 www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312327:NO.

5 Jovanović, V., [2016], Zaštita dece od zloupotrebe dečjeg rada sa fokusom na normativnu uređenost, Projekat Međunarodne organizacije rada „Angažovanje i podrška na nacionalnom nivou za smanjenje pojave dečjeg rada”, str. 41.

Pored nepostojanja jedinstvene definicije zloupotrebe dečjeg rada, nije definisan ni pojam prosjačenja maloletnih lica, tako da se prosjačenje maloletnika (dece od 14 do 18 godine) tretira na isti način kao prosjačenje odraslih i podleže prekršajnoj odgovornosti.

Jedina odredba Porodičnog zakona koja izričito zabranjuje zloupotrebu dečjeg rada sadržana je u sledećoj formulaciji: „ako roditelj izrabljuje dete sileći ga na preterani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta odnosno na rad koji je zabranjen zakonom” može se definisati kao zloupotreba roditeljskog prava ili grubo zanemarivanje dužnosti i biti osnov lišenja tog prava.

Pored određenja da dete koje je navršilo 15 godina života može da zasnuje radni odnos samo uz saglasnost roditelja, usvojitelja ili staratelja, i to ako takav rad ne ugrožava njegovo zdravlje, moral i obrazovanje, odnosno ako takav rad nije zabranjen zakonom, Zakon o radu sadrži zabranu da takav zaposleni ne može da radi na naročito teškim poslovima. Zakon o radu takve poslove definiše kao one koji bi, na osnovu nalaza nadležnog zdravstvenog organa, mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegovo zdravlje i život s obzirom na njegove psihofizičke sposobnosti.

MOR organizacija u Srbiji (CLEAR projekat) je izradila Listu opasnih poslova za decu koja je predstavljala osnovu za izradu Uredbe o utvrđivanju opasnog rada za decu. Uredba je opšti akt koji ima za cilj zaštitu dece, odnosno maloletnih zaposlenih, a u skladu sa Konvencijom MOR-a 182 i Preporukom MOR-a 190. Uredba se primenjuje od 1. januara 2018. godine.

U ovoj studiji biće korišćen termin „zloupotreba dečjeg rada”, da bismo napravili preciznije razlikovanje navedenih pojmova i učinili razumevanje ove pojave jasnijom.

ULOGA MEDIJA

Istražujući koliko i na koji način mediji izveštavaju o pojavi zloupotrebe dečjeg rada u Srbiji, nastojao se ostvariti uvid u možda najznačajniji mehanizam formiranja javnog mnjenja kada je reč o deci.

Osnovna uloga medija je plasiranje medijskih sadržaja pomoću video zapisa, fotografije, zvuka i teksta čime se prenose urednički oblikovane informacije, ideje i mišljenja, kao i drugi sadržaji namenjeni javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Takve informacije bi trebalo da se plasiraju na način da se pravila novinarske profesije primenjuju uz puno poštovanje prava građana da budu istinito, potpuno i blagovremeno informisani o pitanjima od javnog značaja. Razvoj novih medija je u velikoj meri promenio tradicionalni jednosmerni sistem plasiranja informacija. Korenite promene doživeli su i tradicionalni mediji (TV, radio i print) koji su i sami uveli svoja on-line izdanja, ali i razvili dvosmernu komunikaciju sa publikom posredstvom društvenih mreža. Sa druge strane, građani su postali ne samo aktivni činilac javne komunikacije, već su društvene mreže omogućile da svaki čovek postane „medij” (iznošenje ličnih stavova na društvenim mrežama, pisanje blogova, kreiranje foto i video sadržaja i njihovo objavljivanje na instagramu, youtube kanalu i sl). Komunikacija je postala daleko brža, ali je i njena kontrola u značajnoj meri oslabljena.

„Svetsko istraživanje medijske slike različitih društvenih grupa koje se, između ostalog, odnosi i na decu, „Kulturni indikatori” Džordža Gerbnera, ukazuje da mediji ne samo da odražavaju, nego i umnogome održavaju, postojeću strukturu društvene moći. Nalazi ovog tridesetogodišnjeg istraživanja ukazuju na to da je slika sveta prikazana na televiziji nepotpuna i neobjektivna, na način da odslikava društvenu hijerarhiju, kao i relativni značaj različitih društvenih grupa što otvara vrata manipulacijama i zloupotrebama”⁶. Ovome bi se moglo dodati da se sa razvojem novih medija izazovi multiplikuju.

Imajući u vidu interes deteta, ključno pitanje u vezi sa ulogom medija jeste njihov uticaj na javno mnjenje, tj. na one koji donose odluke o deci – roditelje i odrasle koji se neposredno bave decom, kao što su donosioci odluka i institucije. Formulisanje i ostvarivanje državne politike prema deci najčešće se odvija uz konsultacije sa stručnjacima. Međutim, postavljanje prioriteta i način na koji se deca pa i pojava zloupotrebe dečjeg rada u jednoj državi stavlja na društveni i politički dnevni red zavisi od

6 Korać, N., Vranješević, J. (2001), Nevidljivo dete – Slika deteta u medijima, Jugoslovenski centar za prava deteta.

javnog mnjenja, a ono se u najvećoj meri formira pod uticajem medija. Stoga je značaj uloge medija u formiranju javnog mnjenja i njihov uticaj na postavljanje društvenih prioriteta, pa i u pogledu pitanja zloupotrebe dečjeg rada, izuzetno velik. „Dejl Kankl i Stejsi Smit povodom toga ističu: „Način na koji se u jednoj državi shvata detinjstvo, kako se opaža ili stereotipizira ponašanje mladih, kako se tretiraju deca – u pogledu zakona koji treba da ih štite i politike koja treba da im ide u korist – zavise od toga kako decu vide njeni građani. Sve je ovo svakako pod uticajem saznanja koje ljudi imaju o deci, a jedan od osnovnih izvora tih saznanja čine upravo mediji” (Kunkel & Smith, 1999, str. 79).”⁷

Znanje o deci uopšte tj. obrazovanje predstavlja glavni preduslov za preveniranje pojave zloupotrebe dečjeg rada. Pored standardnih programa edukacije namenjenih profesionalcima i roditeljima, mediji takođe imaju ne samo mogućnost, nego i ogromnu odgovornost da rade na ovom izuzetno važnom zadatku kroz sistemsko oblikovanje javnog mnjenja kada je reč o deci, koje se uglavnom odvija kroz programe i sadržaje koji dopiru do najšire javnosti. Ovo se odnosi pre svega, ali ne i jedino, na informativne i kulturno-obrazovne sadržaje. Stoga edukacija uredničkog kadra (koji donosi odluke o odabiru tema, ali i finalnom načinu njihovog plasmana) i novinara ima sve veći značaj. Osnovu obuke trebalo bi da čine na prvom mestu elementarna znanja o razvoju, potrebama i pravima dece isto, kao i znanja neophodna za novinarsko bavljenje npr. ekonomijom, sportom, kulturom. Celovitost znanja je neophodna da bi se obezbedio adekvatan novinarski pristup obradi tema vezanih za decu, kao i o samoj deci.

7 Ibid., str.124.

KONTEKST

Jedan od ciljeva projekta „Angažovanje i podrška na nacionalnom nivou za smanjenje pojave zloupotrebe dečjeg rada” u Srbiji odnosi se i na uvođenje pitanja zloupotrebe dečjeg rada u širi nacionalni okvir zaštite dece. Namera ove studije je da utvrdi prirodu i rasprostranjenost pojave zloupotrebe dečjeg rada u medijima u Srbiji i razvije preporuke kako medije učiniti senzitivnijim za ispravno izveštavanje o ovoj pojavi. Preporuke proizašle iz studije bile su osnova za kreiranje programa obuke za predstavnike medija radi unapređenja načina izveštavanja o pojavi, kao i za diskusiju o ulozi medija tokom razvoja Mape puta za eliminaciju dečjeg rada u Srbiji.

U Srbiji u skorije vreme nije bilo studija kojima se pratilo izveštavanje medija o zloupotrebi dečjeg rada. Stoga je namera ove studije bila da pokaže vidljivost pojave dečjeg rada tj. u kojoj meri je ona zastupljena u medijima u Srbiji, a zatim i predstavu, odnosno način na koji je prikazana u medijima.

Kada je reč o rasprostranjenosti pojave u Srbiji, jedan od glavnih izvora podataka je Istraživanje višestrukih pokazatelja [MICS] koje sprovodi UNICEF u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku na svake četiri godine. MICS5 iz 2014. godine pokazuje da 9,7 procenata dece od 5-17 godina učestvuje u dečjem radu⁸. Dečaci su češće uključeni u dečji rad nego devojčice (12 procenata u poređenju sa 7 procenata), dok je procenat dece uključene u dečji rad viši kod dece čije majke imaju osnovno obrazovanje (17 procenata) i kod dece iz najsiromašnijeg kvintila (15 procenata).

CILJ ISTRAŽIVANJA

Osnovna namera istraživanja je da se utvrdi kako i u kojoj meri mediji u Srbiji izveštavaju o zloupotrebi dečjeg rada, uzimajući u obzir značaj uloge medija u formiranju javnog mnjenja o deci i pojavi dečjeg rada, kao i uticaj tako formiranog javnog mnjenja na stavove, odluke i postupke koji se preduzimaju prema deci. Drugim rečima, namera studije je da pokaže vidljivost (kvantitativnu zastupljenost) pojave dečjeg rada, kao i predstavu o dečjem radu i njegovoj zloupotrebi (kvalitativnu obradu pojave) u medijima.

8 Dostupno na www.unicef.org/serbia/Serbia2014MICS_NationalandRomaSettlements_Eng_2015FINAL.pdf.

METODOLOGIJA

Studija sa metodološkog aspekta sadrži nekoliko celina koje su međusobno povezane:

- ◆ analiza medijskog institucionalnog i normativnog okvira (s posebnim osvrtom na domaći zakonodavni okvir i odabrane međunarodne instrumente) relevantnog za zaštitu dece od zloupotrebe dečjeg rada;
- ◆ nalazi sprovedene kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja medijskih objava koje su bile predmet grupisanja i praćenja od strane agencije Kliping; i
- ◆ prikaz primera dobre i loše prakse medijskih objava koje su bile predmet kvantitativne analize agencije Kliping.

Tokom izrade studije konsultovani su i rezultati istraživanja slične tematske sadržine ranije objavljenih u Srbiji i šire⁹. Takođe, studija sadrži i analizu pojave zloupotrebe dečjeg rada praćene sa aspekta adekvatnog pojmovnog određenja i poštovanja prava deteta, kao i definisanje zaključaka i preporuka.

S ciljem da se utvrdi kako i u kojoj meri mediji u Srbiji izveštavaju o zloupotrebi dečjeg rada, u studiji je korišćena tehnika analize sadržaja medijskih objava. Za svrhu analize razvijen je kvantitativno-kvalitativni metodološki aparat u kojem je jedinica analize pojedinačna medijska objava.

Kvantitativna analiza uključuje stepen zastupljenosti selektovanih objava u medijima ukupno, prema vrstama, pojedinačno i prema autorima. Tekstovi iz štampe klasifikovani su prema periodici izlaženja (dnevna, nedeljna, dvonedeljna, mesečna, periodična), broju naslovnih strana o zloupotrebi dečjeg rada i površini koju zauzimaju. Pokrivenost teme zloupotrebe dečjeg rada kvantifikovana je i na osnovu broja fotografija, sadržine i povezanosti sa tekstem.

Na osnovu polazne hipoteze da medijski profesionalci u Srbiji prilikom izveštavanja ne prepoznaju pojedine oblike zloupotrebe dečjeg rada, niti razliku između „dozvoljenog rada” i zloupotrebe dečjeg rada, definisane su sledeće praćene (istražene) kategorije.

Kvalitativna dimenzija operacionalizovana je u pet kategorija na osnovu kojih je analizirana svaka pojedinačna objava:

1. publicitet (primarni, sekundarni);
2. povod za izveštavanje (aktuelni povod, medijska inicijativa);
3. vrsta naslova (informativan, senzacionalistički);
4. izvor informacija (Centar za socijalni rad, policija, druge institucije/organizacija/pojedinci, izvor nije naveden).
5. Tematski fokus kao širi kontekst analize izveštavanja u kvalitativnom smislu obuhvatio je sledeće kategorije:
 - a. Pol deteta (muški, ženski, bez pola);
 - b. Porodični status vidljiv i porodični status nije vidljiv (vidljiv - dete živi u biološkoj porodici, dete živi u hraniteljskoj porodici, dete u instituciji; dete koje živi na ulici, dete izbeglica, azilant, migrant, dete iz procesa readmisije; dete bez rešenog roditeljskog statusa, bez roditelja; drugo);
 - c. Etničku ili nacionalnu pripadnost - vidljiva (Romi, Srbi, Ostali) ili etničku ili nacionalnu pripadnost nije vidljiva;
 - d. Uzrast; i
 - e. Oblici zloupotrebe dečjeg rada

9 Korać, N., Vranješević, J. [2001] Nevidljivo dete – Slika deteta u medijima, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd; Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji 2014, i Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji 2014, Konačni rezultati. Beograd, Srbija: Republički zavod za statistiku i UNICEF; Dnevna štampa o deci, 'Hleba i igara malima i malolletnicima', Analiza dnevne štampe u 2004. godini, Centar za prava deteta, neobjavljeni rad.

Kategorija „uzrasta” je za potrebe studije razvrstana na sledeći način:

- ◆ Deca predškolskog uzrasta – do 7 godina;
- ◆ Deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina;
- ◆ Deca školskog uzrasta – od 14 do 18 uzrasta (često definisana kao maloletnici);
- ◆ Opšte objave bez uzrasnog određenja deteta/dece u njima.

U studiji se pod decom podrazumevaju osobe do 18 godina starosti.

„Oblici zloupotrebe dečjeg rada” kao najsloženija kategorija je kroz medijske objave praćena kao:

- ◆ Teški poljoprivredni radovi (odnosi se na teške radove u polju i/ili radove oko stoke, pod teškim uslovima, tj. na visokim ili niskim temperaturama, sa dugim radnim vremenom odnosno noćnim radom);
- ◆ Dečja prošnja – pasivno traženje novca;
- ◆ Dečje prosjačenje kao oblik dečjeg rada (deca koja zarađuju za porodice, deca uključena u život i/ili rad na ulici);
- ◆ Seksualna eksploatacija – korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave;
- ◆ Prinudno vršenje krivičnih dela - uključenost u organizovane [kriminalne] forme (npr. organizovane krađe ili vršenja drugih krivičnih dela, preprodaja narkotika odnosno ukradenih stvari);
- ◆ Zloupotreba i eksploatacija dece u sportu;
- ◆ Skupljanje sekundarnih sirovina;
- ◆ Ostali oblici dečjeg rada (uključuju decu koja rade opasne poslove, fizičke poslove na građevini, u gradskoj čistoći, ali i prodaju na pijacama i tezgama);
- ◆ Dualno obrazovanje; i
- ◆ Opšti tekst (medijske objave o zloupotrebi dečjeg rada kao fenomena/pojave, prikaz istraživanja i normativnog uređenja).

PREGLED NACIONALNOG INSTITUCIONALNOG I NORMATIVNOG

OKVIRA ZA MEDIJE RELEVANTNOG ZA ZAŠTITU DECE OD ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA

Međunarodni okvir relevantan za pitanja prevencije i zaštite dece od zloupotrebe i eksploatacije dečjeg rada je podsticajan. On pruža mogućnost državama, međunarodnim i EU institucijama i organizacijama da se ozbiljno bave ovom temom kreirajući smernice za nacionalne mere.

U Republici Srbiji se ratifikovani međunarodni instrumenti neposredno primenjuju, a zahvaljujući svojoj pravnoj snazi, zakoni koji se odnose na ove instrumente su po važnosti odmah posle Ustava. Međutim, u praksi je njihova neposredna primena dovedena u pitanje kako zbog objektivnih tako i zbog subjektivnih ograničenja. Zbog toga je neophodno da se, u cilju ostvarivanja prava deteta, obezbedi njihova primena, i da se zakonski tekstovi usaglasa sa ratifikovanim instrumentima.

Nacionalni normativni i strateški okvir Republike Srbije je umnogome usklađen sa međunarodnim standardima, ali ima prostora za njegovo unapređenje i dalju harmonizaciju. Stoga je neophodno raditi na unapređenju i primeni okvira koji će obezbediti celovitu institucionalnu i sistemsku prevenciju i zaštitu dece od zloupotrebe dečjeg rada, naročito od najgorih oblika dečjeg rada.

Sledi pregled institucionalnog okvira i odabranih međunarodnih i nacionalnih instrumenata od prevashodnog značaja za predmet studije.

INSTITUCIONALNI OKVIR

Odbor za prava deteta Narodne skupštine Republike Srbije

Narodna skupština Republike Srbije je 14. jula 2016. godine formirala Odbor za prava deteta N kao svoje posebno stalno radno telo. Odbor za prava deteta, razmatra predlog zakona s aspekta zaštite prava deteta; prati sprovođenje i primenu zakona i drugih akata koji uređuju položaj i zaštitu prava deteta; vrši proveru usklađivanja nacionalnog zakonodavstva s međunarodnim standardima prava deteta; sarađuje sa nacionalnim i međunarodnim institucijama i telima, kao i lokalnim organima vlasti; inicira izmene i dopune propisa i predlaže donošenje određenih akata i preduzimanje mera zaštite prava deteta; promoviše prava deteta; razmatra i druga pitanja od značaja za prava deteta.

Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije

Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije u novom sazivu konstituisan je 20. decembra 2016. godine. Ove savetodavno telo postoji od 2002. godine i nije bilo potpuno operativno u odnosu na svoj mandat. Formirano je s ciljem iniciranja mera za usklađivanje politike Vlade u oblastima koje se odnose na decu (zdravstvo, obrazovanje, kultura, socijalna pitanja), iniciranja mera za izgrađivanje celovite i koherentne politike prema deci i predlaganja politike ostvarivanja prava deteta u skladu sa Konvencijom o pravima deteta, kao i praćenje ostvarivanja i zaštite prava deteta u našoj zemlji.

Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije

Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije je kao organ državne uprave obrazovano Zakonom o ministarstvima,¹⁰ a njegov delokrug rada je utvrđen članom 15 ovog zakona.

Ministarstvo, između ostalog, obavlja i poslove državne uprave koji se odnose na: sistem javnog informisanja; praćenje sprovođenja zakona u oblasti javnog informisanja; praćenje rada javnih preduzeća i ustanova u oblasti javnog informisanja; praćenje delatnosti stranih informativnih ustanova, stranih sredstava javnog informisanja, dopisništava i dopisnika u Republici Srbiji; informisanje nacionalnih manjina; registraciju stranih informativnih ustanova i pružanje pomoći u radu stranim novinarima i dopisnicima; saradnju u oblasti zaštite kulturne baštine, kulturnog stvaralaštva i informisanja na jeziku i pismu pripadnika srpskog naroda u regionu; osnivanje i razvoj kulturno-informativnih centara u inostranstvu; kao i druge poslove određene zakonom.

Jedan od Sektora u okviru ministarstva je i Sektor za informisanje. U okviru ovog Sektora se obavljaju poslovi koji se odnose na: pripremanje i sprovođenje strateških akata u oblasti javnog informisanja; analizu stanja i predlaganje mera za unapređenje stanja u oblasti javnog informisanja; pripremanje nacrti zakona i podzakonskih akata iz oblasti javnog informisanja; vršenje nadzora nad sprovođenjem zakona kojima je regulisana oblast javnog informisanja; praćenje, predlaganje i sprovođenje mera medijske i audiovizuelne politike; davanje stručnih mišljenja o nacrtima zakona i propisima koji se u celini ili delom odnose na javno informisanje; pripremanje predloga akata koje donosi Vlada; postupanje po žalbama kao drugostepeni organ u rešavanju upravnih stvari; normativno regulisanje novih medija; praćenje, predlaganje i sprovođenje mera radi ostvarivanja javnog interesa u oblasti informisanja; raspisivanje i sprovođenje konkursa za projekte iz oblasti javnog informisanja; obezbeđivanje uslova za ostvarivanje i unapređenje prava na informisanje pripadnika nacionalnih manjina; obezbeđivanje uslova za ostvarivanje i unapređenje prava na informisanje posebnih kategorija lica; priprema izveštaje o primeni konvencija Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope o stanju ljudskih prava u Republici Srbiji iz nadležnosti Sektora.

Regulatorno telo za elektronske medije

Regulatorno telo za elektronske medije (u daljem tekstu: REM) je samostalna nezavisna regulatorna organizacija sa svojstvom pravnog lica, koja vrši javna ovlašćenja u cilju: delotvornog sprovođenja utvrđene politike u oblasti pružanja medijskih usluga u Republici Srbiji; unapređivanja kvaliteta i raznovrsnosti usluga elektronskih medija; doprinosa očuvanju, zaštiti i razvoju slobode mišljenja i izražavanja; u cilju zaštite interesa javnosti u oblasti elektronskih medija i zaštite korisnika usluga elektronskih medija, u skladu sa odredbama Zakona o elektronskim medijima, na način primeren demokratskom društvu.

REM je funkcionalno i finansijski nezavisan od državnih organa i organizacija, pružalaca medijskih usluga i operatora. REM je odgovoran Narodnoj skupštini za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti, dok se osnovna pravila organizacije i način rada koji su propisani Statutom o radu ove organizacije primenjuju na vršenje stručnih i administrativnih poslova.

Organi REM su Savet i predsednik Saveta. Savet ima devet članova, koje bira Narodna Skupština Republike Srbije iz reda uglednih stručnjaka za obavljanje poslova iz nadležnosti REM-a.

Samoregulatorna tela, profesionalna i poslovna udruženja i asocijacije

A) SAVET ZA ŠTAMPU

U Republici Srbiji, od samoregulatornih tela deluje samo Savet za štampu. Savet za štampu je nezavisno samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih medija i profesionalne novinare. Osnovan je početkom 2010. godine, u skladu sa Zakonom o udruženjima¹¹ („Službeni glasnik RS”, broj 51/09) da bi pratio poštovanje Kodeksa novinara Srbije u medijima i rešavao žalbe pojedinaca i institucija na njihove sadržaje. U nadležnosti Saveta je i medijacija između oštećenih pojedinaca

¹⁰ „Službeni glasnik RS”, br. 72/12 i 76/13.

¹¹ „Službeni glasnik RS”, br. 51/09.

odnosno institucija kao i iznošenje javnih opomena za kršenje etičkih standarda utvrđenih Kodeksom novinara Srbije. Udruživanje u članstvo Saveta je na dobrovoljnoj osnovi.

Savet se bavi širenjem svesti o postupanju u skladu sa Kodeksom novinara i jačanjem uloge medija u Srbiji. Svaki pojedinac, organizacija ili institucija koje su direktno pogođeni objavljenim sadržajem na koji se žale mogu Savetu podneti prigovor. Prigovor se može podneti u nečije ime, ali se mora obezbediti pisana saglasnost. Žalbu u ime deteta može podneti zakonski zastupnik deteta ili neko treći uz pisanu saglasnost zakonskog zastupnika. Primedbe na televizijske i radio programe nisu u nadležnosti Saveta, već je za njih nadležan REM. Takva samoregulatorna tela ne postoje za oblast elektronskih medija

B) PROFESIONALNA I POSLOVNA UDRUŽENJA I ASOCIJACIJE

U Srbiji je osnovano i trenutno radi više profesionalnih udruženja novinara, koja se pretežno finansiraju iz sopstvenih sredstava (članarine) i donacija. Osnovna funkcija tih udruženja je promovisanje slobodnog i nezavisnog novinarstva i pluralizma, kao i unapređenje profesionalnih i etičkih standarda u oblasti novinarstva i medija uopšte, zaštita prava i interesa novinara, kao i zaštita javnosti od medijskih zloupotreba i promovisanje etički odgovornog novinarstva. Takođe, jedna od važnih uloga tih udruženja je i pozitivan uticaj na bitna pitanja iz oblasti javnog informisanja, kao i na proces određivanja strateške politike države za razvoj sistema javnog informisanja, odnosno donošenja propisa iz te oblasti.

ODABRANI MEĐUNARODNI INSTRUMENTI

Najveći broj međunarodnih dokumenata koja regulišu pitanja vezana za zloupotrebu dečjeg rada donet je u okviru Međunarodne organizacije rada, osnovane 1919. godine. Kao rezultat toga, države su prihvatile veliki broj konvencija i preporuka koje regulišu pravo na rad. Analiza konvencija MOR-a koje su značajne za prava deteta pokazuje da je pažnja, pre svega, usmerena na zaštitu dece od iskorišćavanja na radu.

Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 5. o minimalnom uzrastu za zapošljavanje u industriji i Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 138 o minimalnom uzrastu za zapošljavanje

Kroz svoje postojanje, Međunarodna organizacija rada je sve vreme nastojala da ustanovi minimalnu uzrast za zapošljavanje, kao i osnovne kriterijume za definisanje i regulisanje dečjeg rada. Prvi međunarodni ugovor te vrste usvojen je 1919. godine i nosi naziv Konvencija br. 5. o minimalnom uzrastu za zapošljavanje u industriji¹² koja zabranjuje rad dece ispod 14 godina u industrijskim postrojenjima. Naredne konvencije predstavljale su pokušaj zabrane dečjeg rada povlačenjem jasne linije i razlikovanjem prihvatljivih i neprihvatljivih oblika dečjeg rada. Konvencija br. 138 o minimalnom uzrastu za zapošljavanje¹³ iz 1973. godine predstavlja do danas najviši standard u ovoj oblasti. Ova Konvencija pokriva sve oblasti rada, plaćenog ili neplaćenog i ima veoma ambiciozne ciljeve, vezane za rad dece u pojedinim privrednim granama. Inače, Konvencija br. 138, ne utvrđuje minimalnu uzrast za zapošljavanje, ona definiše politiku koja je usmerena na iskorenjivanje dečjeg rada i podizanje starosne granice za zapošljavanje.

Konvencija Međunarodne organizacije rada-a br. 182

U junu 1996. godine, vlade država članica MOR-a, na redovnom zasjedanju ove organizacije, saglasile su se da se započne proces usvajanja nove Konvencije koja bi se posebno odnosila na dečji rad. Predlog je bio da se u novoj konvenciji težište stavi na one vrste dečjeg rada koje se više ne mogu tolerisati, s ciljem da se zabrane oblici dečjeg rada koji su najštetniji, najopasniji i omogućavaju najviši stepen iskorišćavanja. Juna 1999. godine usvojena je Konvencija br. 182 o najgorim oblicima dečjeg rada [zajedno sa preporukom 190]¹⁴. Ovaj međunarodni dokument odnosi se na sve osobe mlađe od

¹² www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312150:NO.

¹³ www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312283:NO.

¹⁴ www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312528:NO.

18 godina i obavezuje strane ugovornice da preduzmu hitne i efikasne mere kojima će se obezbediti zabrana i ukidanje najtežih oblika dečjeg rada. Pored definicije najgorih oblika dečjeg rada, u ovom dokumentu se državama nalaže i da zabrane svaki rad dece koji, po svojoj prirodi i okolnostima pod kojima se obavlja, može verovatno da ošteti njihovo zdravlje, sigurnost i moral.

Pored konvencija donetih pod okriljem Međunarodne organizacije rada, postoje i drugi međunarodni dokumenti, koji regulišu pitanja vezana za dečji rad, tj. za zloupotrebu dečjeg rada. Za potrebe ove studije na ovom mestu izdvajamo najautoritativniji međunarodni dokument u oblasti prava deteta kojim se garantuje između ostalog i zaštita deteta od eksploatacije i zloupotrebe dečjeg rada.

Konvencija o pravima deteta

Ratifikacijom Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija) zemlje ugovornice su se, između ostalog, obavezale da svako dete zaštite od eksploatacije i od obavljanja bilo kog posla koji bi mogao da bude opasan po život i zdravlje deteta, odnosno koji predstavlja ugrožavanje i/ili povredu njegovog fizičkog, emotivnog i seksualnog integriteta. Potvrđivanjem Konvencije o pravima deteta naša zemlja je preuzela obavezu da preduzima mere u cilju sprečavanja radne eksploatacije deteta. Konvencija obavezuje države ugovornice da, u skladu sa važećim međunarodnim propisima u oblasti rada, utvrde minimalnu starost za zapošljavanje, regulišu radno vreme i uslove rada i predvide odgovarajuće sankcije za nepoštovanje ovih odredaba. Posebnim članom Konvencije zabranjuje se iskorišćavanje dečjeg rada u smislu obaveze države da: „prizna pravo deteta na zaštitu od ekonomske eksploatacije i rada na poslu koji može biti opasan ili ometati obrazovanje deteta ili štetiti zdravlju deteta, odnosno njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom ili socijalnom razvoju” (član 32. Konvencije). Da bi se navedeno pravo ostvarilo države ugovornice su obavezne da preduzmu sve pravne, administrativne, društvene i obrazovne mere, a posebno da:

- ◆ obezbede minimalnu starosnu granicu za zapošljavanje;
- ◆ obezbede odgovarajuće regulisanje vremena i uslova zapošljavanja; kao i
- ◆ obezbede odgovarajuće kazne ili druge sankcije da bi se osigurala efikasna primena prava deteta da bude zaštićeno od ekonomskog iskorišćavanja.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji obavezuje države ugovornice, da pored ostalog preduzmu mere kako bi obezbedile odgovarajuću obuku, posebno pravnu i psihološku, za lica koja rade sa žrtvama nezakonitih radnji zabranjenih prema ovom Protokolu i usvoje mere kako bi zaštitile bezbednost i integritet lica i/ili organizacija uključenih u sprečavanje i/ili zaštitu i rehabilitaciju žrtava takvih nezakonitih radnji.

Generalna skupština Ujedinjenih Nacija usvojila je 19. decembra 2011. godine treći Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o postupku po pritužbi. Postupak po pritužbi omogućava pojedincu, grupi pojedinaca ili njihovim predstavnicima, koji tvrde da su žrtve povrede prava koje je učinila ugovornica Konvencije, da pritužbu podnesu Komitetu za prava deteta, a pod uslovom da je država ugovornica prihvatila postupak, kao i da su podnosioci pritužbe iscrpeli sve raspoložive domaće pravne lekove.

RELEVANTAN ZAKONODAVNI OKVIR ZA RAD MEDIJA

Mediji i njihov rad definisani su nizom relevantnih zakona. Međutim, veoma značajnu ulogu u regulisanju rada imaju i etički kodeksi kao i praksa i doneti dokumenti Regulatornog tela za elektronske medije. Ovakav normativni okvir od značaja je i za rad medija u pogledu njihove uloge u informisanju javnosti i kreiranju javnog mnjenja u cilju zaštite dece od zloupotrebe dečjeg rada.

Zakon o javnom informisanju i medijima¹⁵

Ovim zakonom uređuje se ostvarivanje slobode javnog informisanja koja posebno obuhvata slobodu prikupljanja, objavljivanja i primanja informacija, slobodu formiranja i izražavanja ideja i mišljenja, slobodu štampanja i distribucije novina i slobodu proizvodnje, pružanja i objavljivanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, slobodu širenja informacija i ideja preko interneta i drugih platformi, kao i slobodu izdavanja medija i obavljanja delatnosti javnog informisanja. Ovim zakonom uređuju se i načela javnog informisanja i javni interes u javnom informisanju. Takođe, zakonom se regulišu posebna prava i obaveze u javnom informisanju, informacije o ličnosti, sredstva i postupci pravne zaštite, nadzor nad primenom odredaba zakona, kao i kaznene odredbe. Tako Zakon o javnom informisanju i medijima predviđa obavezan pristanak za objavljivanje informacija u vezi privatnog života i zapisa, bez posebnih odredbi za maloletna lica, što je propust.

Zakonom je predviđeno da se maloletnik ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja može da povredi njegovo pravo ili interes. Objavljivanje informacija iz privatnog života uslovljeno je saglasnošću tog lica. U slučaju maloletnika neophodna je saglasnost roditelja, ali i saglasnost maloletnog lica određenog uzrasta. Ova starosna granica nije definisana zakonom pa se može shvatiti da je to 16 godina jer dete od 16 godina može dati saglasnost za objavljivanje informacije za svog pokojnog roditelja, sledstveno i za sebe, osim ako bi objavljivanje bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta.

Zakonom je, kao izuzetak za neophodnost saglasnosti lica, predviđena situacija kada je javni interes za objavljivanje informacije pretežniji u odnosu na interes lica o kojem se objavljuje informacija. Da bismo razumeli domet ove norme, moramo je sagledati u kontekstu drugih relevantnih zakona. Najpre se vraćamo na Zakonik o krivičnom postupku¹⁶ koji kao pravilo predviđa da su glavni pretresi javni (interes javnosti da ima informaciju je pretežniji u odnosu na pravo na privatnost lica koje se nađe u postupku). Ipak, ovo pravilo ne važi u slučajevima kada se u postupku kao oštećeno lice ili učinilac krivičnog dela nađe maloletno lice jer zakon predviđa mogućnost isključenja javnosti radi zaštite maloletnog lica.

Zakon o parničnom postupku¹⁷ bazira ovaj postupak na načelu javnosti. Javnost se može isključiti iz postupka samo kada je to predviđeno zakonom. Jedan od razloga za ovu mogućnost je zaštita privatnosti i interesa maloletnih lica. Dalje, Porodični zakon¹⁸ u potpunosti isključuje javnost u sporovima koji se tiču porodično pravnih odnosa. Na taj način se poštuje postupak za zaštitu prava deteta.

Svi zakoni koji uređuju pružanje usluga maloletnim licima u oblasti zdravstva, socijalnog rada i obrazovanja eksplicitno štite pravo deteta na privatnost i određuju starosnu granicu do koje se ovo pravo štiti, čak i u odnosu na pravo roditelja da dobiju informacije o svom detetu.

Zaključak koji nedvosmisleno možemo da izvedemo je da su granice prava javnosti da bude informisana omeđene pravom, isto kao i interes maloletnog lica da informacije o njemu ne dospeju u javnost. Pravni poredak daje apsolutni primat pravima i interesima dece tako je pravo maloletnog lica na zaštitu privatnosti je u pravnom sistemu Republike Srbije jače pravo od prava javnosti da bude informisana.

15 www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2014/2511-14Lat.pdf.

16 Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik” RS br 71/2011...55/2014.

17 Zakon o parničnom postupku, „Službeni glasnik” RS 72/2011... 55/2014.

18 Porodični zakon, „Službeni glasnik RS” br 18/2005, 72/2011-i dr. zakon, 6/2015.

Zakon o elektronskim medijima¹⁹

Ovim zakonom uređuju se uslovi i način pružanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, uslovi i postupak za izdavanje dozvola za pružanje audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, kao i druga pitanja od značaja za oblast elektronskih medija. Ovim zakonom definiše se i organizacija i rad Regulatornog tela za elektronske medije, u čijoj je nadležnosti između ostalog da utvrđuje bliža pravila za zaštitu prava maloletnika (čl. 22 st.1 tačka 15).

Pravilnik o zaštiti prava maloletnika (uzrasta od 12 do 18 godina) u oblasti pružanja medijskih usluga²⁰

Ovaj pravilnik je usvojio REM i prvenstveno se bavi zaštitom maloletnika od informacija koje mogu biti štetne za njih. Pravilnik uređuje i pitanja „...u vezi sa učešćem maloletnika u programu i objavljivanjem informacija koje se neposredno ili posredno odnose na maloletnika...“, (čl. 1) Član 3 Pravilnika obavezuje pružaoca medijske usluge da se rukovodi najboljim interesom maloletnika prilikom učešća maloletnika u sadržaju, odnosno objavljivanja informacija o maloletniku ili njegovoj porodici. Član 20 Pravilnika definiše dečji program (uzrast do 12 godina) i programe namenjene maloletnicima (uzrast od 12 do 18 godina).

Zakon o javnim medijskim servisima²¹

Ovim zakonom uređuje se rad javnih medijskih servisa i to Javne medijske ustanove „Radio-televizija Srbije“ i Javne medijske ustanove „Radio-televizija Vojvodine“, njihova delatnost i načela na kojima se zasniva obavljanje delatnosti, javni interes koji ostvaruju, javnost rada, način izbora organa i njihova nadležnost, donošenje akata, kao i obezbeđivanje sredstva za rad i način njihovog finansiranja. Značaj ovog zakona ogleda se u činjenici da reguliše rad javnih medijskih ustanova koje su od velikog značaja za kreiranje javnog mnjenja po pitanju zaštite prava deteta uključujući i zaštitu dece od zloupotrebe dečjeg rada.

Kodeks novinara Srbije²²

Kodeks definiše profesionalne i etičke standarde rada novinara. U skladu sa kodeksom mediji su dužni da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa. Međutim, važno je još jednom podvući da Zakon o javnom informisanju i medijima određuje da je interes maloletnog lica da mu privatnost bude zaštićena pretežniji od interesa javnosti da ima informaciju.

Kodeks sadrži posebne odredbe koje se odnose na zaštitu prava i dostojanstva dece. Novinaru je zabranjeno da koristi neprimerene, uznemiravajuće, pornografske i sve druge sadržaje koji mogu imati štetan uticaj na decu. Prema kodeksu, maloletnici se, po pravilu, mogu intervjuisati jedino u prisustvu ili uz saglasnost roditelja odnosno staratelja. Novinar je obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom.

Kodeksom su definisane i Smernice koje bliže određuju rad novinara u skladu sa kodeksom. Tako smernice ukazuju da predstavnici državnih i javnih institucija koje se bave zaštitom dece ponekad nisu svesni uticaja medija i načina njihovog rada. Podaci koje zbog toga pružaju novinarima često podrazumevaju otkrivanje identiteta maloletnika. Novinar ne sme da zloupotrebi njihovu dobronamernost ili neznanje. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača, i tako dalje, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene. Sve odluke o tome da li je prekršen Kodeks novinara Srbije donosi Komisija za žalbe Saveta za medije.

¹⁹ www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2014/2512-14Lat.pdf.

²⁰ <http://rem.rs/uploads/files/Pravilnici/6075-Pravilnik%20o%20zastiti%20maloletnika%20u%20oblasti%20pruzanja%20medijskih%20usluga%20za%20sajt.pdf>.

²¹ www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2014/2513-14.pdf.

²² www.savetzastampu.rs/cirilica/kodeks-novinarar-srbije.

Kodeks je zajednički dokument oba udruženja novinara. Kodeks novinara Srbije usvojili su 2006. godine Nezavisno udruženje novinara Srbije i Udruženje novinara Srbije. Novinarska udruženja su 2013. godine dopunila Kodeks odredbama o sprečavanju korupcije i sukobu interesa.

Ako Komisija za žalbe odluči da je došlo do povrede novinarskog kodeksa medij koji je objavio sporni sadržaj mora da objavi odluku Komisije.

U okviru Kodeksa navode se i primeri iz prakse rada Komisije za žalbe Saveta za medije.

Malo pošto je u Bečeju ubijen malololetni EB, njegovi roditelji su tiražnom dnevnom listu ustupili fotografiju mrtvog mladića s vidnim podlivima po licu. Želja im je bila da demantuju teze da im je dete preminulo nesrećnim slučajem, odnosno da dokažu da je stradao od posledica prebijanja. Fotografija je objavljena na naslovnoj strani, na šta se žalio Centar za prava deteta. Komisija je odlučila da je u ovom slučaju prekršeno više tačaka člana IV Kodeksa novinara Srbije: pored objavljivanja neprimerenih sadržaja koji mogu imati štetan uticaj na decu, ovde je diskutabilno i to što nije bilo zaštite „prava i dostojanstva dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa”. Većina članova Komisije smatrala je da se objavljivanje ovakve fotografije ne može opravdati javnim interesom, odnosno željom redakcije da dokaže da je mladić ubijen i da nadležni ne rade dobro svoj posao. Po njihovoj oceni, nije bilo potrebe za tako dramatičnim činom, tim pre što fotografiju ne prati nikakva ozbiljnija analiza događaja. Ovaj slučaj dobro ilustruje i odredbe Kodeksa koji se tiču odnosa prema izvorima informacija – u ovom slučaju, prema porodici stradalog mladića. U članu VI navodi se da novinar ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi ili njihovo neznanje – konkretno, on bi morao da ima u vidu da izvori nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave (ili postupci) mogu da imaju po njih lično, kao i po druge ljude. „S novinarskom profesijom nespojiva je svesna zloupotreba, ali i nepažnja čija bi moguća posledica bila zloupotreba sagovornika”, navodi se u Smernicama za član VI.

Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju²³

Iako je Kodeks novinara Srbije podjednako primenljiv na sve medije, bez obzira na način njihovog plasiranja, neophodno je bilo dati odgovarajuće tumačenje i smernice kako bi se osigurala uspešna i pravilna primena profesionalnih standarda i u onlajn okruženju. Stoga je donet ovaj dokument koji je prevashodno namenjen novinarima i medijima koji su dostupni onlajn, ali je primenljiv i na druge forme izražavanja na internetu, gde se na različitim platformama plasiraju urednički oblikovani medijski sadržaji. Cilj je da se razjasne brojne nedoumice koje se odnose na primenu standarda dužne novinarske pažnje, odnosa prema izvorima informacija, načina na koji se prenose medijski sadržaji, poštovanja privatnosti, poštovanja autorstva i na druga važna pitanja uređena Kodeksom. Dokument je podeljen na poglavlja koja prate strukturu Kodeksa novinara Srbije. Primenjuje se na medije i kanale komunikacije u odnosu na koje Savet za štampu ima nadležnost u skladu sa svojim Statutom, ali i na druge subjekte koji se bave novinarstvom u najširem smislu, a koji su spremni da prihvate nadležnost Saveta za štampu.

Opšti protokol za prevenciju i zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja²⁴

Opšti protokol usvojila je 2005. godine Vlada Republike Srbije. Ovaj dokument ima za cilj da doprinese uspostavljanju efikasnog koordinisanog postupka za zaštitu deteta od zlostavljanja i zanemarivanja i omogući adekvatnu intervenciju, oporavak i uslove za dalji bezbedan razvoj deteta. Nakon usvajanja Opšteg protokola resorna ministarstva su pristupila usvajanju posebnih protokola: protokol za ustanove socijalne zaštite [2006], policiju [2006], sa izmenama i dopunama 2012. godine], obrazovno-vaspitni sistem [2007], sistem zdravstvene zaštite [2009] i pravosuđe [2009].

²³ www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.html.

²⁴ www.pravadeteta.com/attachments/653_286_OPSTI%20PROTOKOL.pdf.

STRATEŠKI OKVIR

Postoje brojne strategije čiji pojedini delovi imaju za cilj unapređenje položaja dece, pa i žrtava zloupotrebe dečjeg rada. Međutim, u momentu izrade ove studije, strateški dokument kojim se definiše politika države Srbije u odnosu na decu generalno, kao i pojavu nasilja, zloupotrebe dece i sistem javnog informisanja, prestao je da važi.

Trenutno, Republika Srbija nema celovit dokument kojim se određuje politika države prema deci. Postojao je Nacionalni plan akcije za decu koji je usvojila Vlada Republike Srbije 2004. godine, a koji je važio do 2015. godine.

Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (koju je usvojila 2008. godine Vlada Republike Srbije) operacionalizovana je Akcionim planom koji je od strane Vlade usvojen 2010. godine, a na period do 2012. godine. Izrada Nove strategije predviđena je Akcionim planom za Poglavlje 23 u postupku pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji.

U momentu izrade ove studije, Vlada je na konstitutivnoj sednici svog savetodavnog tela - Saveta za prava deteta inicirala izradu novog Nacionalnog plana akcije za decu i nove Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

Sada zastarela, Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine utvrđivala je smernice razvoja sistema javnog informisanja, sa osnovnim ciljem jačanja uspostavljenih demokratskih odnosa u toj oblasti.

PRIKAZ KVANTITATIVNE ANALIZE MEDIJSKIH SADRŽAJA U ŠTAMPANIM, ELEKTRONSKIM I ONLAJN MEDIJIMA U SRBIJI U VEZI SA ZLOUPOTREBOM DEČJEG RADA

Uzorak analize čine 111 objava iz 27 štampanih medija, 108 objava sa 54 internet portala i 17 objava sa 9 televizija. Analiza je sprovedena pretraživanjem medijskih objava u periodu od 1. oktobra 2015. do 30. septembra 2016. godine. Selekcija objava urađena je na osnovu dostupnih tekstova i priloga iz arhive agencije „Kliping“. Za naznačeni period, arhiva agencije je sadržala 703.438 tekstova iz štampanih medija, 223.408 sa internet portala i 146.996 televizijskih priloga²⁵. Osim toga, internet objave su dodatno pretraživane po unapred zadatim ključnim rečima. Radi pravljenja relevantnog uzorka pretraženo je 120 ključnih reči koje se odnose na pojavu dečjeg rada u Republici Srbiji²⁶.

TABELA 1: NAZIV MEDIJA I BROJ OBJAVA KOJI SU OBUHVAĆENI ANALIZOM

NAZIV MEDIJA	VRSTA	BROJ OBJAVA	NAZIV MEDIJA	VRSTA	BROJ OBJAVA
BLIC	Štampa	21	DNEVNE.RS	WEB	1
ALO!	Štampa	12	DANAS - BEOGRAD	Štampa	1
BLIC.RS	WEB	11	POLITIKA.RS	WEB	1
DNEVNIK	Štampa	10	ZIGINFO.RS	WEB	1
NOVOSTI.RS	WEB	7	DNEVNO.RS	WEB	1
VEČERNJE NOVOSTI	Štampa	7	VRŠAČKE VESTI	Štampa	1
RTS.RS	WEB	7	BLIC - BEOGRAD	Štampa	1
KURIR	Štampa	7	SSP.ORG.RS	WEB	1
POLITIKA	Štampa	6	VESTINET.RS	WEB	1
DANAS	Štampa	6	BOR030.NET	WEB	1
RTV.RS	WEB	5	INFORMER.RS	WEB	1
INFORMER	Štampa	5	MOJRADIO.NET	WEB	1
TELEGRAF.RS	WEB	5	ECOFEMINIZAM.COM	WEB	1
VEČERNJE NOVOSTI - BEOGRAD	Štampa	5	BEOGRAD.RS	WEB	1
TV KCN	TV	4	TV B92	TV	1
RS.N1INFO.COM	WEB	4	SRBIN.INFO	WEB	1
VESTI - FRANKFURT	Štampa	4	TV PRVA	TV	1
NARODNE NOVINE	Štampa	4	LICEULICE	Štampa	1
KURIR.RS	WEB	4	BETA.RS	WEB	2
RTS 1	TV	4	TV PINK	Tv	3

25 U Aneksu II se nalazi lista svih pretraživanih elektronskih i štampanih medija koje agencija Klipping ima u svojoj arhivi.

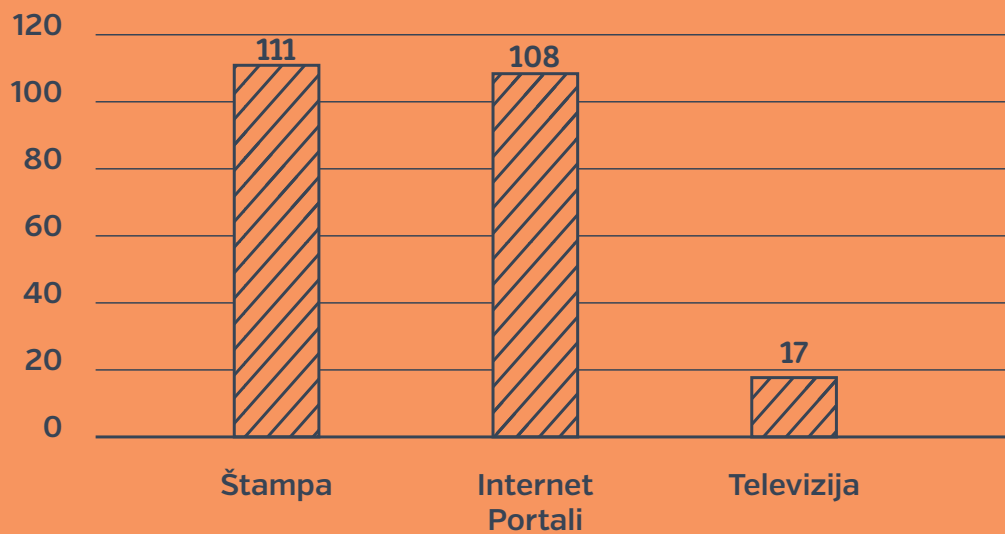
26 U Aneksu II se nalazi lista ključnih reči.

NAZIV MEDIJA	VRSTA	BROJ OBJAVA	NAZIV MEDIJA	VRSTA	BROJ OBJAVA
PRAVDA.RS	WEB	3	24SATA.RS	WEB	3
SRBIJADANAS.COM	WEB	3	VOJVODINA.GOV.RS	WEB	2
VREME	Štampa	3	B92.NET	WEB	3
SRPSKI TELEGRAF	Štampa	4	TANJUG.RS	WEB	3
DANAS.RS	WEB	2	ALO.RS	WEB	2
SPORTSKI ŽURNAL	Štampa	2	POLITIKA - BEOGRAD	Štampa	2
DNEVNIK.RS	WEB	2	021.RS	WEB	1
MONDO.RS	WEB	2	VREME.COM	WEB	2
VEČERNJE NOVOSTI - VOJVODINA	Štampa	2	ESPRESO.RS	WEB	2
GLASZAPADNESRBIJE.RS	WEB	1	AKTER.CO.RS	WEB	1
DETINJARIJE.COM	WEB	1	NOVE KIKINDSKE NOVINE	WEB	1
NEDELJNE NOVINE - BAČKA PALANKA	Štampa	1	TV STUDIO B	TV	1
MACVAINFO.RS	WEB	1	BKTVNEWS.COM	WEB	1
PALANKADANAS.COM	WEB	1	NOVAEKONOMIJA.RS	WEB	1
PANČEVAC	Štampa	1	MODRICAINFO.COM	WEB	1
TV N1	TV	1	NISKEVESTI.RS	WEB	1
HAPPYTV.RS	WEB	1	OKRADIO.RS	WEB	1
JUZNEVESTI.COM	WEB	1	SOS KANAL	TV	1
STORY.RS	WEB	1	RADIOKOSAVA.RS	WEB	1
JUGMEDIA.RS	WEB	1	NOVI MAGAZIN	Štampa	1
MOJNOVISAD.COM	WEB	1	STUDIOB.RS	WEB	1
LEPOTAIZDRAVLJE.RS	WEB	1	SRBIJADANAS.NET	WEB	1
OZONPRESS.NET	WEB	1	24 SATA	Štampa	1
HAPPY TV	TV	1	BLIC - MAGAZIN	Štampa	1
SLOBODA - PIROT	Štampa	1	ROMINFOMEDIA.RS	WEB	1

Zbirno u selektovanom uzorku zabeleženo je 236 objava o zloupotrebi dečjeg rada, što u odnosu na ukupan broj arhiviranih tekstova Agencije „Kliping” - njih 1.073.842, čini 0,02 procenta

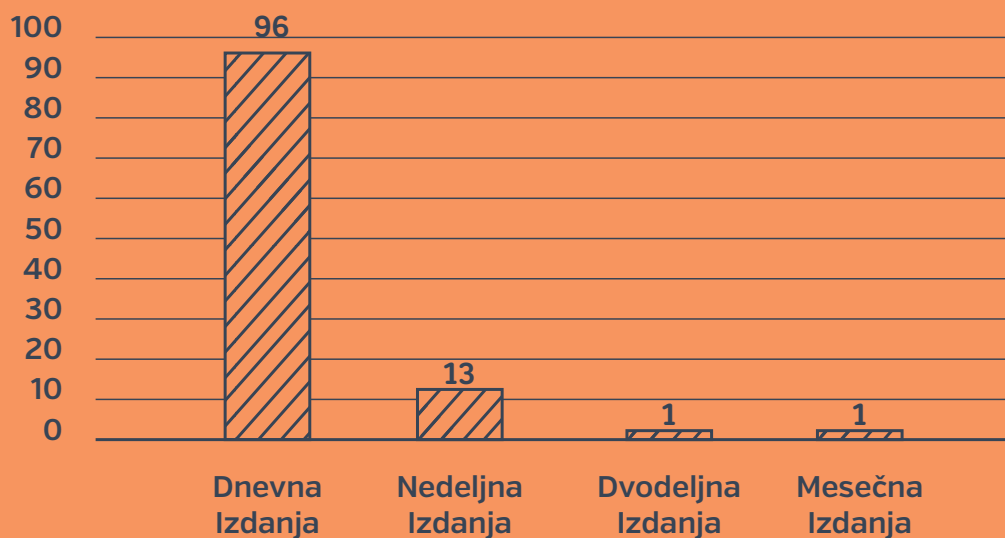
Prema vrstama medija, najviše medijskih tekstova zabeleženo je u štampi sa ukupno 111 objava, 108 je zabeleženo na internet portalima, dok je na televiziji emitovano najmanje priloga, njih 17 (Tabela 2).

GRAFIKON 1: BROJ TEKSTOVA PREMA VRSTI MEDIJA

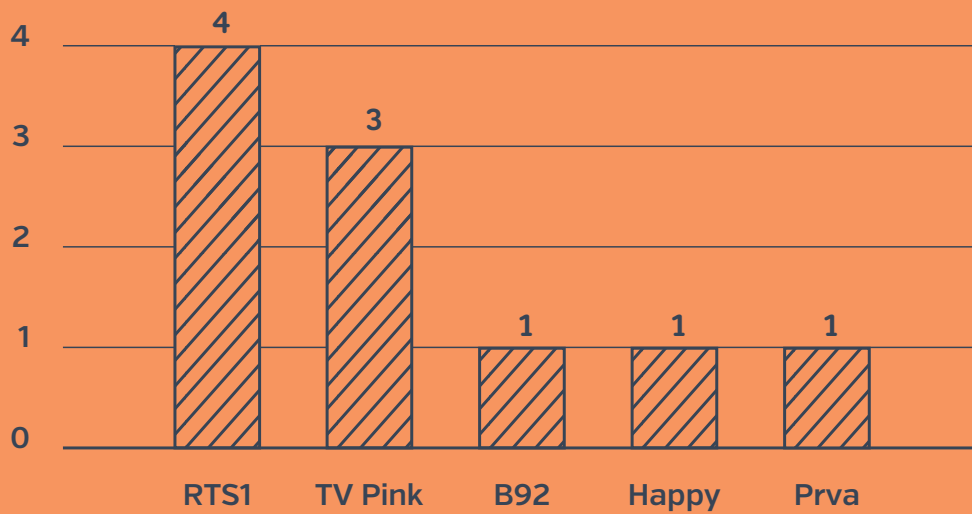
Najveći broj tekstova objavljen je u dnevnom listu Blic. Po periodici izlaženja preovlađuju tekstovi objavljeni u dnevnim izdanjima [96], slede nedeljnici [13], dvonedeljnici [1] i mesečnici [1] (Tabela 3).

GRAFIKON 2: BROJ TEKSTOVA PREMA PERIODICI IZLAŽENJA

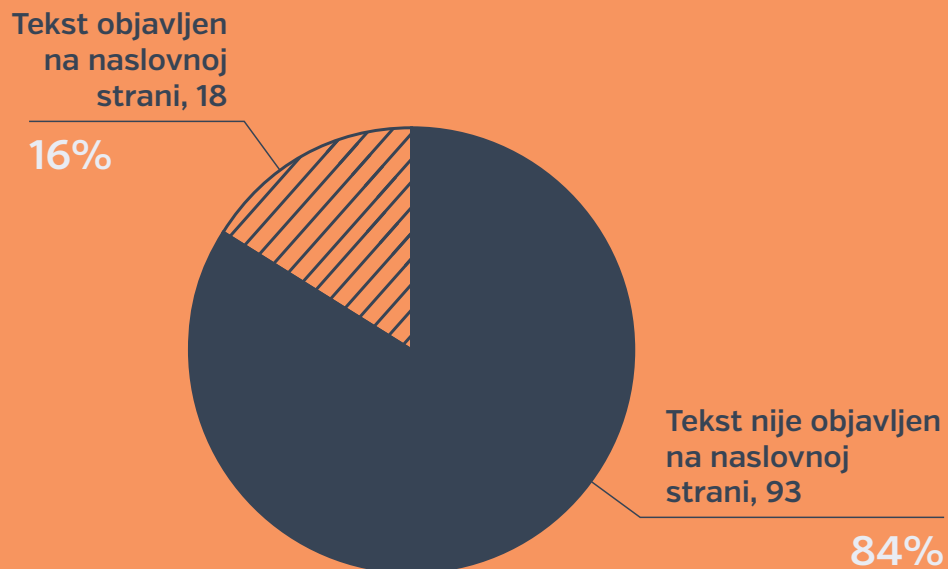
Internet portal dnevnog lista Blic objavio je najveći broj tekstova [11], a na televiziji Kopernikus i javnom servisu RTS beleže se po četiri emitovana priloga. Od televizija sa nacionalnom frekvencijom najveći broj priloga beleži se na RTS 1 [4], slede TV Pink [3], B 92 [1], Happy [1] i Prva [1] (Tabela 4).

GRAFIKON 3: BROJ PRILOGA NA TV STANICAMA

Od 111 analiziranih tekstova o zloupotrebi dečjeg rada u štampanim medijima, 18 je objavljeno na naslovnim stranama [Tabela 5].

GRAFIKON 4: MESTO OBJAVLJIVANJA TEKSTA

Trećina od ukupnog broja objava nema identifikovane autore [87], slede objave novinske agencije Tanjug [17]. Tek na trećem mestu su tekstovi imenovanih autora. Među njima prednjači novina Blic i njihova autorka sa tekstom „SILOVANJE, BATINE, PROSTITUCIJA - Najstravičnije sudbine dece u Srbiji” [Blic.rs, 31. jul 2016] koji je prenet od strane šest drugih medija.

Uporedna analiza broja medijskih objava prema pojedinačnim medijima pokazuje da se u prvih 10 nalazi sedam dnevnih listova ili njihovih portala. Izuzetak je sajt javnog servisa RTS sa sedam objavljenih tekstova o zloupotrebi dečjeg rada.

TOP 10 AUTORA PREMA BROJU OBJAVA

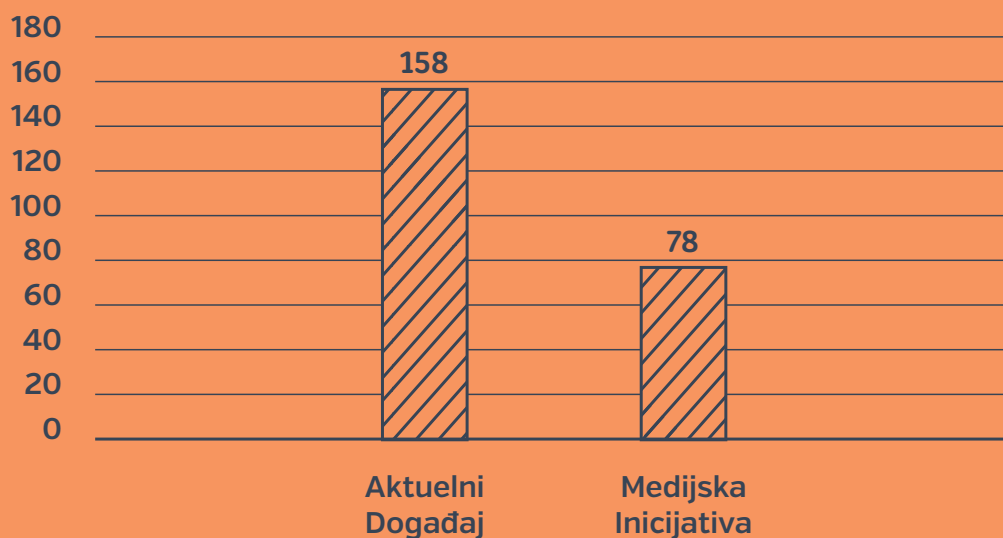
AUTOR	BROJ OBJAVA
NEIMENOVAN AUTOR	21
TANJUG	12
ANA ĐOKIĆ	11
J.D.	10
K. MALEŠEVIĆ	7
A.Ž.A.	7
FONET	7
V. PETROVIĆ	7
KURIR	6
BETA	6

TOP 10 MEDIJA PREMA BROJU OBJAVA

MEDIJ	BROJ OBJAVA
BLIC	21
ALO!	12
BLIC.RS	11
DNEVNIK	10
NOVOSTI.RS	7
VEČERNJE NOVOSTI	7
RTS.RS	7
KURIR	7
POLITIKA	6
DANAS	6

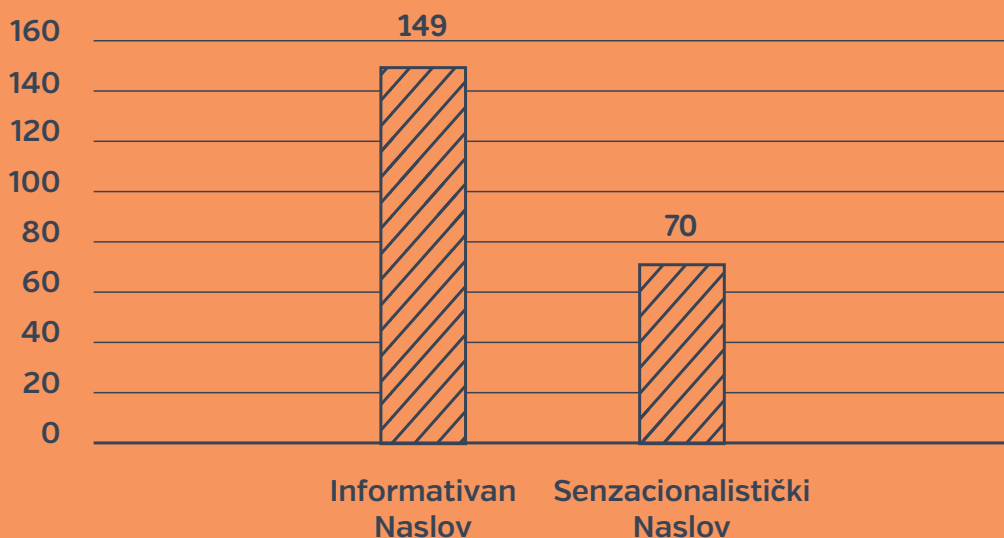
U periodu koji je bio obuhvaćen analizom, u više od 65% medijskih objava o dečjem radu prikazani su događaji koji su u tom trenutku bili aktuelni, kao što su hapšenja osoba koje su na neki način zloupotrebile maloletnu decu. Druge objave su uključivale izveštaje nezavisnih kontrolnih tela, ministarstava, nevladinih i međunarodnih organizacija, obeležavanje Svetskog dana deteta ili Svetski dan borbe protiv dečjeg rada [Tabela 6].

GRAFIKON 5: POVOD ZA IZVEŠTAVANJE

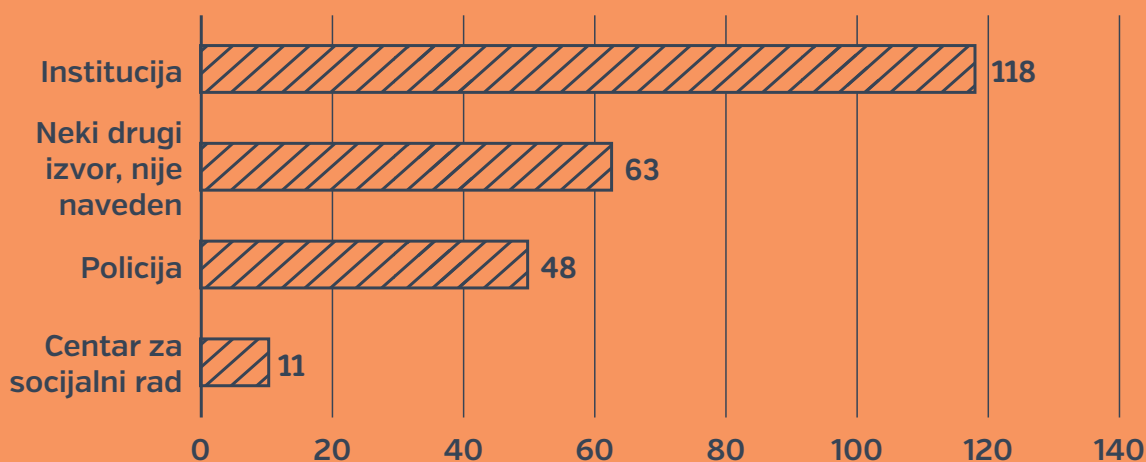
Najveći broj naslova je informativan - 149 [63 procenata], dok je 70 [30 procenata] senzacionalistički i 17 [7 procenata] uvredljiv.

GRAFIKON 6: VRSTA NASLOVA

Prema Zakonu o javnom informisanju i medijima, čini se da medijske objave o zloupotrebi dečjeg rada ne sadrže veliku raznovrsnost izvora informacija. Tako, 48 medijskih objava (18 procenata) potiče od policije, Centar za socijalni rad se pojavljuje u 11 objava kao izvor informacija o zloupotrebi dečjeg rada (5 procenata), dok 50 procenata informacija potiče od drugih institucija, organizacija i pojedinaca. Značajan broj informacija 63 (27 procenata) dolazi iz drugih neimenovanih izvora. [Tabela 8]²⁷

GRAFIKON 7: IZVOR INFORMACIJA

²⁷ Prema Zakonu o javnom informisanju i medijima, medijske objave mora imati najmanje tri izvora informacija a bi moglo da se zaključi da postoji raznovrsnost izvora informacija. U ovom konkretnom slučaju, Ukupno je analizirano 236 objava, a identifikovano 240 izvora informacija. Za ovaj broj članaka [236], trebalo bi biti više od 500-600 izvora informacija da bismo mogli reći da postoji raznovrsnost izvora.

PRIKAZ KVALITATIVNE ANALIZE MEDIJSKIH SADRŽAJA

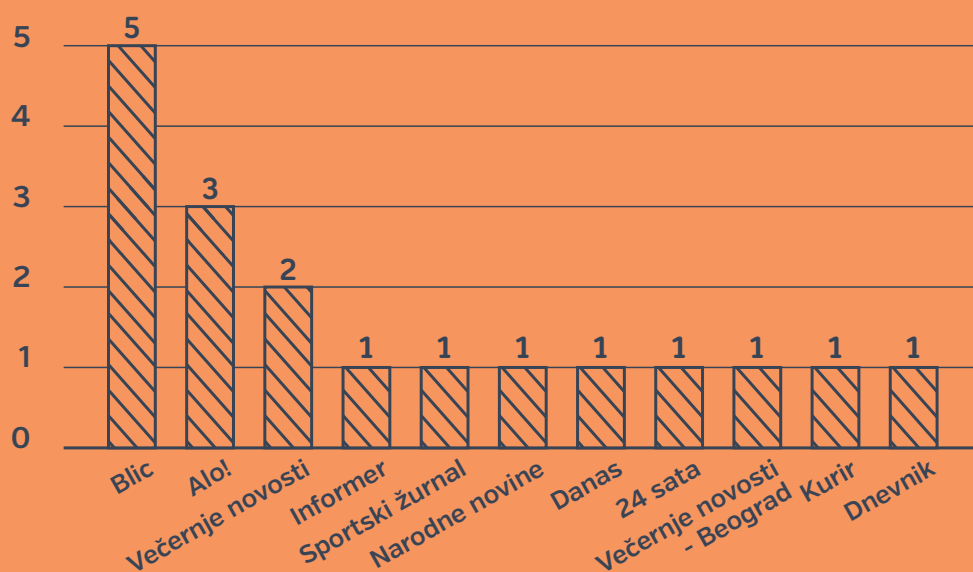
U ŠTAMPANIM, ELEKTRONSKIM I
ONLAJN MEDIJIMA U SRBIJI U VEZI SA
ZLOUPOTREBOM DEČJEG RADA

NALAZI O ZASTUPLJENOSTI POJAVE ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA U MEDIJIMA

Iz iznetih statističkih podataka možemo izvesti zaključak da se temom zloupotrebe dečjeg rada prvenstveno bave štampani mediji, dok elektronski mediji, pogotovo televizije sa nacionalnom frekvencijom - RTS, TV Pink, B 92, TV Happy, TV Prva, imaju znatno manje sadržaja koji se bave ovom pojavom. To nameće zaključak da navedena tema nije dovoljno prepoznata od strane uredništva ovih medija ili da postoji nerazumevanje o suštini same pojave i njenog značaja. Ovakav zaključak potvrđuje i činjenica da se aktivnosti pomenutih televizija rukovode sekundarnim publicitetom [82 procenta] te da se one bave navedenim temama samo kada ih neko drugi inicira. Istraživačko novinarstvo o ovoj pojavi nije predmet interesovanja ovih kuća. Međutim, pored incidentnog izveštavanja, određene medijske objave odnosno novinari nastoje da ukažu na opasnost ovakvih vidova zloupotrebe dece i neophodnost da se javnost ohrabri i mobiliše za prijavljivanje. Takođe ukazuju i na neophodnost uređenog sistemskog odgovora nadležnih institucija u cilju prevencije i suzbijanja zloupotrebe dečjeg rada.

Od 111 analiziranih tekstova o zloupotrebi dečjeg rada u štampanim medijima, 18 je objavljeno na naslovnim stranama. Najveći broj tekstova na naslovnim stranama je u dnevnom listu Blic [5], sledi Alo! [3] Večernje novosti [2] i po jedan u listovima Informer, Sportski žurnal, Narodne novine, Danas, 24 sata, Večernje novosti - Beograd, Kurir i Dnevnik [Tabela 9].

GRAFIKON 9: BROJ TEKSTOVA O ZLOUPOTREBI DEČJEG RADA NA NASLOVNIM STRANAMA

Naslovne strane dnevnih listova Blic i Alo! karakterišu senzacionalistički naslovi: „Vladika me terao da mu podvodim dečake” [18. novembar 2015], „Ne daju nam u WC i bodu nas špenadlama” [Blic, 21. mart 2016], „Vladika orgijao dok su Pavla sahranjivali” [Alo!, 19. novembar 2015], „Prostitutka širila sidu među decom” [Alo!, 18. jul 2016], „Šta nam se dešava? Trener obljubio učenicu” [Alo!, 15. jul 2016] i velike fotografije.

Većina objavljenih tekstova nisu proizvod analize date pojave, već su vezani za trenutne, aktuelne događaje visoke pozornosti poput hapšenja određenih osoba koje su na neki način zlorotrebile i eksploatisale maloletna lica i deo su crne hronike. Izazivanje senzacionalizma je prevashodni rukovodni motiv, a stavljanje iskorišćavanja maloletnog lica u kontekst zlorotrebe dečjeg rada najčešće nije prioritetan.

NALAZI O NAČINU NA KOJI SE POJAVA ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA PRIKAŽUJE U MEDIJIMA

Kvalitativnom analizom je ispitano zašto i u kojoj meri mediji izveštavaju o zlorotrebi dečjeg rada, i da li uopšte prepoznaju šta je zlorotreba dečjeg rada. Neminovno, povodi za izveštavanje nameću i pitanja: da li je ovaj vid izveštavanja deo uređivačke politike, odnosno da li pokazuje lični senzibilitet novinara da piše o određenoj temi. Sve navedeno je moguće posmatrati jedino uzimanjem u obzir kontekst i veze između analiziranih objava i publiciteta.

Imajući u vidu da je stvaranje publiciteta jedna od specijalizovanih aktivnosti tržišnih i korporativnih odnosa s javnošću, sam publicitet je rezultat aktivnosti u cilju izgradnje odnosa s medijima. Sa druge strane, publicitet je rezultat prostora ili vremena koje mediji posvećuju određenom događaju, osobi, organizaciji, društvenoj pojavi ili temi u delu koji nije plaćeni oglasni prostor. Većina autora prihvata osnovnu klasifikaciju publiciteta na primarni i sekundarni. Primarni publicitet nastaje medijskim izveštavanjem o određenom subjektu. Njega ne inicira osoba ili organizacija koja je njegov predmet. Sekundarni publicitet nastaje kao posledica planskih i organizovanih aktivnosti u cilju iniciranja medijskog izveštavanja o nekom događaju. Ovaj oblik medijskih sadržaja nastaje inicijativom koja nije potekla od novinara već od pojedinaca ili organizacija u čijem se interesu izveštava.

Uporedna analiza publiciteta kada je reč o objavama o zlorotrebi dečjeg rada pokazala je da je 121 selektovani tekst sekundarnog konteksta, a 115 primarnog. Sekundarni publicitet najprisutniji je u televizijskim emisijama [82 procenta od ukupnog broja priloga], sledi štampa [49 procenata od ukupnog broja tekstova] i internet portali [48 procenata]. U štampi i na portalima zabeleženo je po 56 tekstova primarnog publiciteta, a na televiziji tri priloga [18 procenata]. Ukupna površina svih analiziranih tekstova u štampi je 41.072 cm², od čega je skoro polovina [18.701 cm²] primarnog publiciteta i odnosi se direktno na neki oblik dečjeg rada. Utvrđeno je da je dužina trajanja priloga u kojima se pominje dečji rad 72 minuta, od čega se šest direktno odnosi na dečji rad.

U periodu obuhvaćenom analizom, tema zlorotrebe dečjeg rada, predstavljena pre svega kao iniciranje medijskog izveštavanja o nekom događaju [sekundarni publicitet] zabeležena je na sledećim televizijskim: TV KCN, RTS1, TV PINK, TV Studio B, TV N1, SOS, TV B92, TV Prva. Radi se prevashodno o televizijskim sa nacionalnom frekvencijom, dok druge nisu posebno zainteresovane za bavljenje problematikom dečjeg rada. U štampanim medijima [Blic, Alo!, Dnevnik, Večernje novosti, Kurir, Politika, Danas, Informer, Srpski telegraf, itd.] i portalima ova tema je mnogo više zastupljena kao pisanje o određenom subjektu, tj. povezana sa događajem koji je trenutno aktuelan [gotovo u 50 procenata analiziranih tekstova] i veoma često vezana za senzacionalistički način predstavljanja u cilju podizanja tiraža.

Povod za izveštavanje o dečjem radu u analiziranom periodu su više od 65 procenata slučajeva događaja koji su u tom trenutku aktuelni, kao što su hapšenja osoba koje su na neki način zlorotrebile maloletnu decu, izveštaji nezavisnih kontrolnih tela, ministarstava, nevladinih i međunarodnih organizacija, obeležavanje Svetskog dana deteta, borbe protiv dečjeg rada.

Mediji značajno manje sami iniciraju teme koje se odnose na neki vid zlorotrebe dečjeg rada [78]. Najveći broj njih su tekstovi sa internet portala [39], štampa [33] i televizija [6]. Razlog prisustva većeg broja medijski iniciranih tekstova na portalima je prenošenje članaka iz štampe u internet izdanja, koje zatim preuzimaju drugi mediji.

Najveći broj naslova je informativan [68 procenata], dok je 70 [32 procenta] senzacionalistički ili uvredljiv poput: „Htela sam bolesniku da smrskam lobanju” [Kurir, 13. avgust 2016], „Pipkao je i pretio slikama” [Blic, 18. jul 2016], „Sina terala da siluje sestru” [Vesti – Frankfurt, 3. jun 2016], „Devojčica i harfa velika su prevara!”, [Večernje novosti, 22. januar 2016], „Sačuvaj me bože Kačavende!”, [Blic, 20. novembar 2015], „Vladika orgijao dok su Pavla sahranjivali”, [Alo!, 19. novembar 2015], „Vladika me terao da mu podvodim dečaka” [Blic, 18. novembar 2015], „Vladika želeo samo dečake” [Večernje novosti, 18. novembar 2015].

Neprimerenog sadržaja najviše je u vestima iz „crne hronike”. U toku perioda pokrivenog analizom najveća odstupanja imali su dnevni listovi Blic, Informer, Alo! i to u izveštavanju o episkopu Kačavendi i prostitutki Vesni M. [24] iz Malog Mokrog Luga koja je oralno zadovoljavala dečake stare 12 do 14 godina, a za „protivuslugu” terala ih da prosjače.

S druge strane, postoje situacije u kojima se opisuju životi „dece heroja” – deca koja se usled različitih okolnosti nađu u takvoj životnoj situaciji da preuzmu ulogu hranioca porodice. Ta deca i pored svog školovanja obavljaju poslove koji su po svojoj vrsti i karakteristikama potpuno neprimereni njihovom uzrastu. Osim toga, oni ugrožavaju njihovo obrazovanje, zdravlje i slobodno vreme. Ta vrsta njihovog radnog angažmana se prikazuje afirmativno, bez sagledavanja činjenice da se u osnovi radi o zloupotrebi njihovog rada, odnosno ugrožavanja njihove dobrobiti i najboljih interesa. Osnovno pitanje odgovornosti za izbavljanje deteta iz date situacije najčešće ostaje nepostavljeno.

Da bi se privukli čitaoci, takvi tekstovi su često praćeni i fotografijama kako same osobe, tako i onih za koje postoji sumnja da su zloupotrebili, odnosno eksploatisali dečji rad. 49 procenata tekstova sadržalo je fotografije na kojima su prikazana deca. Njihova sadržina prikazuje decu i neki vid zloupotrebe rada kojem su izloženi, nasilje, incidente, svakodnevne aktivnosti, antisocijalno ponašanje, itd. U objavama koje ne sadrže fotografije ili na njima nisu deca, najčešće su prikazani političari, mesto na kom je dete seksualno eksploatisano ili obavljalo neku delatnost, školski objekti, ili lica koja su na neki način zloupotrebila dečji rad.

Podatak da je skoro polovina svih objavljenih tekstova praćena fotografijom deteta (bilo konkretnog ili najčešće ne) je zabrinjavajuća i jasno ukazuje na korišćenje lika deteta kao sredstva privlačenja pažnje javnosti. Daljom analizom bismo mogli zaključiti da su sama deca i situacija iskorišćavanja u kojoj se nalaze sredstvo izazivanja pažnje tj. ponovno su zloupotrebljena u sada drugu svrhu – izazivanje medijske pažnje i senzacionalizam.

Nalazi u vezi sa načinima izveštavanja o zloupotrebi dečjeg rada u medijima koji su dobijeni tokom intervjua sa novinarima koji su izveštavali o ovoj temi

S ciljem donošenja finalnih zaključaka sprovedenog istraživanja i formulisanja preporuka za izveštavanje medija o zloupotrebi dečjeg rada u Republici Srbiji, obavljani su polustrukturirani intervjui sa predstavnicima medija koji su izveštavali o ovoj temi. U periodu od 13. do 20. februara 2017. godine, ukupno je intervjuisano pet novinara i jedan zamenik urednika. Od toga njih četvoro iz štampanih i dvoje iz elektronskih medija.

Svrha intervjua bila je dobijanje odgovora na sledeća pitanja:

- ◆ Zašto mediji izveštavaju o pojavi zloupotrebe dečjeg rada na način prikazan u ovoj studiji?
- ◆ Da li oni sami prepoznaju šta sve pojam dečji rad odnosno zloupotreba dečjeg rada podrazumeva?
- ◆ Šta po njihovom mišljenju predstavlja povod za izveštavanje?
- ◆ Da li se o određenim pitanjima izveštava zato što su ona deo uređivačke politike ili pokazuju lični senzibilitet novinara da piše o određenoj temi?

Najvažniji rezultati sprovedenih intervjua zbirno su prikazani i sumirani. Citati predstavnika medija navedeni su u tekstu onako kako su ih oni sami tokom intervjua navodili, ali bez naznaka o kom predstavniku medija je reč. Autori studije opredelili su se za ovaj pristup iz razloga poverljivosti podataka kako samih novinara, tako i redakcija iz kojih dolaze. Uzimajući u obzir specifičnost teme o kojoj se izveštava, a i iz razloga sopstvene bezbednosti, predstavnici medija su pre obavljanja razgovora to posebno istakli.

- ◆ Svi intervjuisani su se složili da ni novinari, a ni urednici ne prepoznaju sam pojam zloupotrebe dečjeg rada niti razlikuju pojam dečjeg rada od njegove zloupotrebe, odatle i naslovi tekstova kao što je npr. „Deca ne smeju da rade!“. Stoga su mišljenja da je informisanje i obuka medijskih profesionalaca o značenju pojma zloupotrebe dečjeg rada i razlikovanje pojmova preduslov za profesionalno izveštavanje o ovoj temi. Četiri medijska profesionalca su se izjasnila da ovo nerazumevanje doprinosi predstavljanju deteta koje je zapravo žrtva kao „deteta heroja“.

„Verovatno u želji da ovo prikažemo kao dobar model prakse, mi u stvari doprinosimo nerazumevanju; pogotovo, kako ste ukazali u studiji, time što se pitanje odgovornosti za izbavljanje deteta iz ove situacije ne postavlja.“

„Bilo bi dobro organizovati možda neke zajedničke događaje i kampanje kojima bi se podigla svest o prirodi i rasprostranjenosti pojave zloupotrebe dečjeg rada, u kojima bi npr. aktivno učestvovali predstavnici medija, civilnog sektora i drugi.“

„Iz ove perspektive, naslovi koji jasno ukazuju da deca ne smeju da rade su pogrešni, ali...“

„Znamo mi kako bi to trebalo da izgleda, ali o tome odlučuje neko drugi...“

- ◆ Većina intervjuisanih se izjasnila da je iniciranje istraživanja o zloupotrebi dečjeg rada od izuzetne važnosti i da bi to sigurno uticalo na to da se o ovoj pojavi izveštava u većem obimu. Takođe, smatra se da bi ova istraživanja medijskim profesionalcima mogla da koriste radi uvida u situaciju kada je reč o zloupotrebi dečjeg rada, rasprostranjenosti pojave i posledice koje ostavlja po dete.

„Mislim da je istraživanje na ovu temu veoma potrebno i korisno, i da svakako može da rezultira većom medijskom pažnjom na problem dečjeg rada.“

„Značilo bi da postoji više izvora informacija tj. različitih istraživanja na ovu temu, koja bi dala osnovu za dalje bavljenje istraživačkim novinarstvom.“

- ◆ Većina intervjuisanih se izjasnila da se o određenim pitanjima izveštava isključivo zato što su ona deo uređivačke politike, a ne lični senzibilitet novinara. Povod za izveštavanje su u najvećoj meri događaji koji su datom trenutku aktuelni. Kao što je i uporedna analiza publiciteta pokazala, u većem broju slučajeva inicijativa za kreiranje medijskih sadržaja koji govore o zloupotrebi dečjeg rada nije potekla od samih novinara, već od pojedinaca ili organizacija u čijem se interesu izveštava.

„Ukoliko nije u pitanju nasilje nad decom/vršnjačko nasilje ili neki aktuelni događaj, najčešće se o zaštiti deteta piše kada se obeležavaju neki značajni datumi vezani za decu.“

- ◆ Medijski profesionalci su potvrdili dobijene rezultate koji ukazuju da mediji ne vode računa u dovoljnoj meri o zaštiti najboljeg interesa, privatnosti, ličnog ugleda i dostojanstva svakog pojedinačnog deteta koje je žrtva zloupotrebe dečjeg rada (70 naslova je senzacionalistički ili uvredljive sadržine; skoro polovina svih objavljenih tekstova praćena je fotografijom deteta). Intervjuisani su se složili sa stavom da je ovo zabrinjavajuće i da se na ovakav način jasno ukazuje na korišćenje lika i dela deteta kao sredstva privlačenja pažnje javnosti. Stoga bi

jedan od prioriteta trebalo da bude unapređenje znanja medijskih profesionalaca o važećem normativnom okviru relevantnom za zaštitu prava deteta sa posebnim naglaskom na zaštitu deteta od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja. Kontinuirana obuka uredničkog kadra koji utiče na odabir tema i njihov finalni plasman je neophodna ukoliko se želi doprineti što profesionalnijem izveštavanju koje uvažava dostojanstvo i integritet osobe o kojoj se izveštava. Pored toga, medijski profesionalci su istakli da je važno da svi činioци u društvu kontinuirano ukazuju na kršenje prava u ovoj oblasti.

„Na primer, važno je ukazivati na sve one situacije koje predstavljaju kršenje Kodeksa novinara Srbije. Komisija za žalbe Saveta za medije odlučuje dali je došlo do povrede novinarskog kodeksa, a medij koji je objavio sporni sadržaj mora da objavi odluku Komisije. Imajući u vidu da se mediji i projektno finansiraju konkurišući kod npr. Evropske Komisije, važno im je konstantno ovo napominjati jer ukoliko krše Kodeks imaju problem da apliciraju.”

„Uključivanje stručnih novinara u edukaciju samih regulatornih tela bi umnogome doprinelo da se izveštava u skladu sa zakonima, kodeksom, pravilnicima, ...”

„Savet za štampu, kao i profesionalna i poslovna udruženja i asocijacije bi morali da zauzmu jasan stav kada je reč o izveštavanju o ovoj pojavi.”

„Objava fotografije pored teksta je naročito izražena kada je u pitanju smrt deteta, ali odgovornost je i porodice koja ustupi fotografije i podatke za objavu.”

- ◆ Svi intervjuisani su se složili da mediji moraju da imaju proaktivnu ulogu u poboljšanju stanja u pogledu zaštite dece generalno, pa i u oblasti zloupotrebe dečjeg rada. Složili su se da se snaga i značaj medija ne ogledaju samo u izveštavanju već i u iniciranju određenih društvenih promena kroz predočavanje mera čiji je cilj zaštita dece i mera koje doprinose iskorenjivanju pojave zloupotrebe dečjeg rada.

„...međutim, mediji, osim što pišu o pojavama koje sami otkriju, pišu i o društvenom/državnom delovanju povodom tih pojava. Zato mislim da je neophodno društvu/državi predočiti da mora da preduzme mere protiv zloupotrebe dečjeg rada, pa tek onda podstaći medije da o tome pišu. Ova moja preporuka je rezultat razgovora na osnovu kojih je nastao tekst objavljen u nedeljniku Vreme br. 1299 pod nazivom „Deca ne smeju da rade”. ”

„O ovoj pojavi treba kritički pisati.”

„Trebalo bi medije informisati i upoznati o tome koje se još institucije i organizacije bave zaštitom dece, osim Centara za socijalni rad i UNICEF-a.”

TEMATSKI FOKUS ANALIZE:

OBLICI ZLOUPOTREBE DEČJEG RADA I MEDIJSKA POJAVLJIVANJA ANALIZIRANIH KATEGORIJA

PROŠNJA (OPŠTI TEKST)

UKUPNO OBJAVA	36	
POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez pola	28	74
Muški	5	13
Ženski	5	13
PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%
Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	32	84
Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	6	16
ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	11	82
Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	7	18
UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez uzrasta	33	87
Deca školskog uzrasta	- od 14 do 18 godina	8
Deca školskog uzrasta	- od 7 do 14 godina	5
Deca predškolskog uzrasta	- od 7 godina	0

DEČJA PROSJAČENJA KAO OBLIK DEČJEG RADA

UKUPNO OBJAVA	27	
POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez pola	16	59
Muški	6	22
Ženski	5	19
PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%
Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	23	85
Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	4	15
ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	23	85
Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	4	15
UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez uzrasta	20	74
Deca školskog uzrasta	- od 14 do 18 godina	15
Deca školskog uzrasta	- od 7 do 14 godina	11
Deca predškolskog uzrasta	- od 7 godina	0

PROŠNJA (PASIVNO TRAŽENJE NOVCA)

UKUPNO OBJAVA	25	
POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez pola	12	44
Muški	12	44
Ženski	3	11
PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%
Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	17	63
Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	10	37
ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	22	81
Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	5	19
UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez uzrasta	18	66
Deca školskog uzrasta – od 14 do 18 godina	5	18
Deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina	3	11
Deca predškolskog uzrasta – od 7 godina	1	5

TEŠKI POLJOPRIVREDNI RADOVI

UKUPNO OBJAVA	9	
POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez pola	7	78
Muški	2	22
Ženski	0	0
PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%
Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	9	100
Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	0	0
ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	9	100
Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	0	0
UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez uzrasta	6	67
Deca školskog uzrasta – od 14 do 18 godina	2	22
Deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina	1	11
Deca predškolskog uzrasta – od 7 godina	0	0

ZLOUPOTREBA I EKSPLOATACIJA DECE U SPORTU

UKUPNO OBJAVA	6	
POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez pola	5	83
Muški	1	17
Ženski	0	0
PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%
Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	5	83
Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	1	17

ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	6	100
Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	0	0
UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez uzrasta	5	83
Deca školskog uzrasta – od 14 do 18 godina	1	17
Deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina	0	0
Deca predškolskog uzrasta – od 7 godina	0	0

SEKSUALNA EKSPLOATACIJA

OPŠTI TEKST

UKUPNO OBJAVA	76		UKUPNO OBJAVA	48	
POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%	POL DETETA	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez pola	34	39	Bez pola	41	76
Muški	29	34	Muški	7	13
Ženski	23	27	Ženski	6	11
PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%	PORODIČNI STATUS	Broj medijskih pojavljivanja	%
Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	64	74	Porodični status nije vidljiv u medijskoj objavi	44	81
Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	22	26	Porodični status vidljiv u medijskoj objavi	10	19
ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%	ETNIČKA PRIPADNOST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	71	83	Etnička pripadnost nije vidljiva u medijskoj objavi	54	100
Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	15	17	Etnička pripadnost vidljiva u medijskoj objavi	0	0
UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%	UZRAST	Broj medijskih pojavljivanja	%
Bez uzrasta	62	72	Bez uzrasta	42	78
Deca školskog uzrasta – od 14 do 18 godina	20	23	Deca školskog uzrasta – od 14 do 18 godina	6	12
Deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina	4	5	Deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina	3	5
Deca predškolskog uzrasta – od 7 godina	0	0	Deca predškolskog uzrasta – od 7 godina	3	5

U kvalitativnom smislu, tematski fokus koji uzima u obzir širi kontekst analize obuhvatio je sledeće kategorije: a) oblici dečjeg rada; b) uzrast; c) pol deteta (muški, ženski, bez pola); d) porodični status - vidljiv ili nije vidljiv (vidljiv - dete živi u biološkoj porodici, hraniteljskoj porodici, u instituciji; na ulici, dete izbeglica, azilant, migrant, dete iz procesa readmisije; dete bez rešenog roditeljskog statusa, bez roditelja; drugo); i e) nacionalna pripadnost - vidljiva (Romi, Srbi, ostali) ili nacionalna pripadnost nije vidljiva.

Kada se posmatra kategorija 'uzrasta' za potrebe analize razvrstana je na sledeći način: deca predškolskog uzrasta – do 7 godina; deca školskog uzrasta – od 7 do 14 godina; deca školskog uzrasta – od 14 do 18 (maloletnici); uzrasta, i opšte objave koje ne navode uzrasno određenje deteta/dece.

Kao najsloženija kategorija, sledeći **oblici dečjeg rada** su praćeni kroz medijske objave: teški poljoprivredni radovi (odnosi se na teške radove u polju i/ili radove oko stoke, pod teškim uslovima - visoke ili niske temperature, sa dugim radnim vremenom odnosno noćnim radom); dečja prošnja – pasivno traženje novca; dečje prosjačenje kao oblik dečjeg rada (deca koja zarađuju za porodice, deca uključena u život i/ili rad na ulici); seksualna eksploatacija – korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave; prinudno vršenje krivičnih dela - uključenost u organizovane (kriminalne) forme (npr. organizovane krađe ili vršenja drugih krivičnih dela, preprodaja narkotika odnosno ukradenih stvari); zloupotreba i eksploatacija dece u sportu; skupljanje sekundarnih sirovina; ostali oblici dečjeg rada (uključuju decu koja rade opasne poslove, fizičke poslove na građevini, u gradskoj čistoći, ali i prodaju na pijacama i tezgama); dualno obrazovanje; opšti tekst (medijske objave o zloupotrebi dečjeg rada kao fenomena/pojave, prikaz istraživanja i normativnog uređenja).

Najčešći oblik zlopotrebe dečjeg rada koji se pominje u medijima je prosjačenje [31 procenat], seksualna eksploatacija [27 procenata], opšti tekst [18 procenata] ostali oblici dečjeg rada [10 procenata], prinudno vršenje krivičnih dela [5 procenata], teški poljoprivredni radovi [3 procenta], zlopotreba i eksploatacija dece u sportu [2 procenta], dualno obrazovanje [2 procenta] i skupljanje sekundarnih sirovina [2 procenta]. Od ukupnog broja objava koje izveštavaju o dečjoj prošnji, u 41 procenat se ovaj vid rada pominje kao fenomen, u 31 procenat spominje se dečje prosjačenje kao oblik dečjeg rada [deca koja zarađuju za porodice, deca uključena u život i/ili rad na ulici dok se u 28 procenata smatra pasivnim traženjem novca [28%].

Komparacijom **uzrasta** maloletnih lica u nekom obliku zlopotrebe dečjeg rada pokazuje se da je u 63 procenata objava uzrast deteta nepoznat [135 medijskih pojavljivanja]. Na drugom mestu nalaze se školska deca od 14 do 18 godina [23 procenata - 62 medijska pojavljivanja], zatim slede deca od 7 do 14 godina [10 procenata - 27 medijskih pojavljivanja] i deca predškolskog uzrasta do 7 godina [4 procenta - 10 medijskih pojavljivanja]. Ukrštanjem navedenih podataka sa oblikom zlopotrebe dečjeg rada zapaža se da je prošnja gotovo podjednako zastupljena kod svih uzrasnih kategorija kada su one poznate (u pet, deset i šest slučajeva), dok se seksualna eksploatacija prepoznaje u najvećoj meri u slučajevima dece koja pripadaju uzrasnoj kategoriji od 14 do 18 godina [20 slučajeva]. Kod prve uzrasne kategorije ovaj oblik nije prepoznat, dok je kod druge on bio analiziran u 4 slučaja gde je bilo moguće utvrditi uzrast. Međutim, u 135 medijskih objava u kojima je uzrast bilo nemoguće utvrditi analizom medijskog sadržaja, prošnja [71 slučaj] i seksualna eksploatacija [62 slučaja] takođe dominiraju, a veliki broj njih čine objave opšteg tipa [42 slučaja].

Analiza je pokazala da pol dece čiji se rad zlopotrebljava najčešće u medijima nije prikazan [171 medijsko pojavljivanje]. Muški pol deteta naznačen je u 66 objava, dok se u 71 objavi devojčice spominju u kontekstu iskorišćavanja rada. Umesto navođenja pola deteta, mediji uglavnom koriste izraze: „maloletnici“, „mališani“ ili navode njihove inicijale što onemogućava njihovu polnu identifikaciju.

Kada se ovi podaci ukrste s oblikom zlopotrebe dečjeg rada zapažamo da je u 66 objava konstatovano da se radi o deci muškog pola koji su u najvećem broju slučajeva prepoznati kao žrtve seksualne eksploatacije; u 14 slučajeva je u pitanju bila prošnja, u 6 slučajeva su dečaci prinudno naterani na vršenje krivičnih dela, a u 5 slučajeva se dečaci pojavljuju kao sakupljači sekundarnih sirovina. Ostali oblici dečjeg rada koji podrazumevaju dečake koji rade opasne poslove, kao što su fizički poslovi na građevini, u gradskoj čistoći, i prodaja na pijacama i tezgama prepoznati su u 8 slučajeva; kod dvojice je zabeležena uključenost u teške poljoprivredne radove, a samo u jednom slučaju zlopotreba u sportu. Opštih objava u kojima je bio prepoznatljiv muški pol bilo je u 7 slučajeva dok su u 71 objavi maloletna lica ženskog pola. I kod njih su kao najčešći oblici zlopotrebe dečjeg rada prepoznati seksualna eksploatacija u 29 slučajeva i prošnja u 22 slučaja, što čini više od dve trećine svih analiziranih sadržaja u kojima je prepoznat ženski pol. U deset objava prepoznaju se „ostali oblici“ kao definisana kategorija; u tri slučaja devojčice su bile prinudno naterane na vršenje krivičnih dela; u tekstu gde se piše o dualnom obrazovanju jedna devojčica je prepoznata kao moguća žrtva zlopotrebe dečjeg rada, odnosno u 6 slučajeva opštih objava.

U 171 medijskom pojavljivanju u kojima pol nije prepoznatljiv, a koje je analizirano tokom istraživanja, kao najčešći oblici dečjeg rada su zastupljeni prošnja i to u 56 slučajeva i seksualna eksploatacija u 34 slučaja dok je u 7 slučajeva spomenuta uključenost dece u teške poljoprivredne poslove, u 8 slučajeva prinudno navođenje dece za vršenje krivičnih dela, 5 slučajeva zlopotreba dece u sportu, 5 čine tekstovi o dualnom obrazovanju, u 15 tekstova su analizirani „ostali oblici“, a u 41 slučaju su opšte objave bez polnog određenja deteta/dece.

Prilikom pisanja o ovoj pojavi, mediji u više od polovine analiziranih slučajeva zanemaruju pol deteta, što je pogrešan pristup, imajući u vidu važnost ove informacije i s obzirom na samu prirodu pojave o kojoj se izveštava. Razlog zašto mediji na ovakav način izveštavaju o polnom statusu je nejasan jer veoma često navode inicijale deteta što pokazuje da znaju pol deteta, ali i da su bitniji inicijali nego sam pol deteta. Često se koriste izrazi „maloletnici“ i „mališani“ ne definišući šta se pod ovim pojmovima podrazumeva, verovatno navodeći na pomisao da se radi o deci – osobama do navršene 18 godine. Termin „mališani“ se koristi više u svrhu izazivanja saosećajnosti.

Uporedna analiza vidljivosti **porodičnog statusa** pokazuje da mediji u 162 medijske objave [što predstavlja 69 procenata slučajeva] nisu jasno istakli porodični status deteta uključenog u dečiji rad. Međutim, u 31 procenata objava, tj. u 74 medijske objave, porodični status deteta je vidljiv i tu se

seksualna eksploatacija (u 22 slučaja) i prošnja (u 20 slučajeva) pojavljuju kao dominantni prepoznati oblici zloupotrebe dečjeg rada. Zapravo, još je veći broj objava koje prepoznaju ova dva najteža oblika zloupotrebe dečjeg rada - prošnja i seksualna eksploatacija, s obzirom na broj analiziranih medijskih objava u kojima porodični status nije vidljiv: tako u 72 slučaja mediji analiziraju prošnju i u 64 slučaja seksualnu eksploataciju, bez navođenja ikakvih podataka o porodičnom statusu osoba o kojima pišu.

Najveći broj objava u kojima je vidljiv porodični status prikazuje da dete živi u biološkoj porodici (50 procenata objava), slede deca koja žive na ulici (19 procenata); u instituciji (10 procenata); ostalo: deca izbeglice, azilanti, migranti (8 procenata); deca iz procesa readmisije (6 procenata); bez roditelja (5 procenata) i u hraniteljskoj porodici (2 procenta). Pod 'ostalo' su uključene i objave u kojima je maloletno dete pobešlo od kuće.

Analiza je takođe pokazala da mediji kada izveštavaju o zloupotrebi dečjeg rada u 87 procenata slučajeva ne ističu **etničku ili nacionalnu** pripadnost deteta, dok u 13% objava to čine. Od ukupnog broja objava u kojima se ističe etnička pripadnost deteta, u 35 objava (85 procenata) je istaknuto da je u pitanju romska nacionalnost.

DISKUSIJA I ZAKLJUČCI (UKLJUČUJUĆI OGRANIČENJA)

- ◆ Pojava zloupotrebe dečjeg rada u Srbiji se ne prepoznaje u dovoljnoj meri od strane medija, a o njoj se u najvećoj meri izveštava da bi se privukla pažnja čitaoca i podigao tiraž. Iz analize proizilazi da su objave o deci koja su iskorišćena i zloupotrebljena od strane nekih odraslih koji zarađuju pare na njima, dok mediji to posmatraju i beleže čisto radi prepričavanja događaja i senzacije.

Kada mediji o ovoj pojavi pišu, dominantno je senzacionalističko izveštavanje i želja da se kod opšte javnosti izazove sažaljenje, a ne da se pojava kritički sagleda. Na ovo nam ukazuje i rezultat da je skoro polovina svih objavljenih tekstova praćena fotografijom deteta (bilo konkretnog ili najčešće ne), kao i rezultat da je 30 procenata naslova senzacionalistički, a 7 procenata uvredljiv od ukupnog broja analiziranih objava.

Ova studija takođe ukazuje da u obradi ovih tema i dalje prisutan novinarski stil koji je i pun stereotipa i predrasuda i neprecizan („mališani,„). Može se zaključiti da je nastavljen način izveštavanja nazvan „marginalizacija marginalizovanih” koji je još 2004. godine u istraživanju „Dnevna štampa o deci, 'Hleba i igara mališanima i maloletnicima' ” konstatovao Centar za prava deteta. Još tada je zabeleženo konstantno zanemarivanje nekih socijalnih fenomena i/ili položaja od strane medija, tj. najpreciznije rečeno prava na zaštitu od zloupotrebe dečjeg rada (najčešće prepoznatljiv kao fenomen 'deca ulice', iako je problem znatno širi). „Ako ste dete po zakonu sve dok ne napunite 18 godina, zašto ste u velikom broju natpisa mališan (onda kada to treba da izazove patetična osećanja) ili ste maloletnik (onda kada je reč o nekoj negativnoj konotaciji)? U oba slučaja reč je o detetu koje je ličnost, a to kakva osećanja gajimo, kako definišemo detinjstvo ili koji stavovi oblikuju naša ponašanja u odnosu na decu, ne bi trebalo da urušava profesionalne standarde”²⁸.

- ◆ Takođe, analiza je pokazala da je skoro polovina svih objavljenih tekstova praćena fotografijom deteta (bilo konkretnog ili najčešće ne), što jasno ukazuje na korišćenje lika deteta kao sredstva privlačenja pažnje javnosti. Uprkos dužnosti zaštite prava i dostojanstva dece, pojedini internet portali (na primer Kurir.rs, Ozonpress.net, Glaszapadnesrbije.rs) prikazali su fotografiju, naveli ime i prezime deteta i na taj način ga učinili potpuno prepoznatljivim i izložili procesu sekundarne viktimizacije (npr. maloletni S.J. iz sela Trbušana koji se utopio dok je sa bratom pokušavao preko reke da prenese polovnu robu od čije prodaje živi njegova porodica). Radi prepoznavanja pojave zloupotrebe dečjeg rada, kao i unapređenja načina izveštavanja o istoj neophodno je obrazovanje urednika i novinara, na način koji će u potpunosti poštovati postulate profesionalnog novinarstva, a neće ugroziti dostojanstvo i integritet deteta.

Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da mediji ne vode računa u dovoljnoj meri o zaštiti najboljeg interesa, privatnosti, ličnog ugleda i dostojanstva svakog pojedinačnog deteta koje je žrtva zloupotrebe dečjeg rada. Sa sigurnošću možemo pretpostaviti da bi značajan uticaj na formiranje javnog mnjenja imalo kada bi mediji bili aktivniji u prevazilaženju populističkog izveštavanja i imali značajniju edukativnu funkciju u procesu prepoznavanja i upoznavanja javnosti sa pojavom zloupotrebe dečjeg rada. Mediji bi trebalo da svojim načinom izveštavanja ukazuju i doprinose pokretanju pitanja systemske prevencije i unapređenja zaštite. Imajući u vidu da su značaj, uloga i snaga medija od izuzetnog značaja za kreiranje javnog mnjenja, te da to dodatno utiče i na donošenje odluka od strane nadležnih organa i države.

- ◆ Iz medijskih objava nije uvek moguće utvrditi pol deteta, kao ni njegov/njen porodični status ili uzrast. Međutim, bez obzira da li su ove kategorije vidljive ili ne, oblici zloupotrebe dečjeg rada koji se najčešće prepoznaju su prosjačenje i seksualna eksploatacija. Svi ostali oblici zloupotrebe su zastupljeni u mnogo manjoj meri. Navedeno nam ukazuje da se u suštini ne prepoznaje ova pojava, iz čega proizilazi i njeno nerazumevanje.

28 Dnevna štampa o deci, 'Hleba i igara mališanima i maloletnicima', Analiza dnevne štampe u 2004. godini, Centar za prava deteta, neobjavljeni rad

Da bi se prenela neka relevantna informacija osnovni elementi su pol i uzrast, a za potpuniju analizu trebalo bi navesti porodični status i nacionalnu ili etničku pripadnost (ako ispitanik želi da saopšti). Ovi elementi nisu dati u velikoj meri, tj. u više od polovine medijskih objava, iako su najbitniji za sagledavanje stanja/položaja u kojem se nalazi pojedino dete, a samim tim i same pojave zloupotrebe dečjeg rada u celini. Poznavanje problematike i iznošenje pomenutih relevantnih elemenata teme, omogućilo bi da ukupna javnost realno sagledava pojavu i tako bude u mogućnosti da koriguje sopstveno ponašanje. Unapređenje znanja o ovoj pojavi bi takođe moglo stimulisati državu da ciljanim merama utiče na poboljšanje stanja.

- ◆ Rezultati koji pokazuju na nepostojanja raznovrsnosti izvora informacija koje se koriste u medijskim objavama ukazuju da problem povezan sa nedostatkom razumevanja, pa i nedovoljnog postojanja istraživačkog novinarstva, utiče i na način prikazivanja pojave zloupotrebe dečjeg rada u medijima.
- ◆ Mediji u Srbiji nedovoljno poznaju ili iz drugih razloga [senzacionalizam, tiraž, odsustvo kritičkog mišljenja] krše zakonsku regulativu i samoregulativu koja se odnosi na zaštitu prava i dostojanstva dece, a time i - u još većoj meri - problematiku zloupotrebe dečjeg rada. Edukacija predstavnika medija stoga se nameće kao jedan od ključnih zadataka kako zbog veće senzibilizacije javnosti, tako i zbog aktivnije uloge države, institucija, stručne javnosti, nevladinih organizacija i pojedinaca u poboljšanju položaja dece uključene u neki od oblika zloupotrebe dečjeg rada.
- ◆ Zaštita deteta od zloupotrebe i eksploatacije dečjeg rada treba da se obezbedi u okviru jedinstvenog sistema zaštite od zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije dece u Republici Srbiji. Zloupotrebe od strane medija takođe se sankcionišu u okvirima i po pravilima koji su sadržani u zakonima koji se odnose na rad medija i etičkim kodeksima. Dužnost je medija da javnost istinito, potpuno i blagovremeno informiše. Međutim, interes deteta da bude zaštićeno uključujući i njegovo pravo na privatnost je iznad svih drugih interesa i primarnije je od interesa javnosti da prima informaciju koja uključuje i podatke koji otkrivaju identitet deteta i njegove porodice, odnosno koje povređuju njegovo dostojanstvo i psihički integritet. Ovo je naročito važno iz razloga što dokumenti koji regulišu ovu oblast nisu međusobno usklađeni, što dodatno otežava njihovu primenu u praksi. Na primer, Kodeks novinara Srbije definiše profesionalne i etičke standarde rada novinara. U skladu sa kodeksom, mediji su dužni da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa. Međutim, Zakon o javnom informisanju i medijima određuje da je interes maloletnog lica da mu/joj privatnost bude zaštićena pretežniji od interesa javnosti da ima pristup informaciji.]
- ◆ U kreiranje budućih strateških dokumenata relevantnih za: ostvarivanje prava deteta i zaštitu od nasilja; definisanje politike države u odnosu na medije; kao i u samoregulatorne akte samih medija, neophodno je inkorporirati pitanja od značaja za zaštitu dece od zloupotreba i obaveze medija da izveštavaju vodeći računa o najboljim interesima deteta (npr. navedena pitanja treba da budu prepoznata u novom Nacionalnom planu akcije za decu, Strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji, Kodeksu novinara Srbije i sl.).

OGRANIČENJA

Ovo istraživanje ima određena ograničenja usled činjenice da, i pored unapred definisanih ključnih reči na osnovu kojih je vršeno prikupljanje kvantitativnih podataka i utvrđivanje kategorija za razvrstavanje članaka, razvrstavanje nije rađeno od strane same autorke teksta. U tom smislu moguća su određena odstupanja uslovljena subjektivnim momentom. Preciznije rečeno, u člancima koji se po svojim karakteristikama mogu svrstati u više kategorija, osoba koja to čini odabira pretežnu karakteristiku i u skladu sa tim vrši kategorizaciju članka. U ovakvim slučajevima su nužna odstupanja prilikom razvrstavanja uslovljena individualnim pristupom u klasifikaciji.

Takođe, napominjemo da je i vremenska dimenzija za prikupljanje kvantitativnih podataka određena od strane naručioca posla [retroaktivno prikupljanje podataka] - Međunarodna Organizacija Rada, projekat „Angažovanje i podrška na nacionalnom nivou za smanjenje pojave zloupotrebe dečjeg rada” [CLEAR]. To je bilo od uticaja u formulisanju određenih zaključaka i preporuka, kao i za zauzimanje određenih stavova u delu kvalitativne analize dobijenih podataka.

SAŽETAK REZULTATA

Uzorak analize čine 111 objava iz 27 štampanih medija, 108 objava sa 54 internet portala i 17 objava sa 9 televizija. Analiza je sprovedena pretraživanjem članaka i medijskih objava u periodu od 1. oktobra 2015. do 30. septembra 2016. godine. Selekcija objava urađena je na osnovu dostupnih tekstova i priloga u arhivi agencije „Kliping” iz Beograda. Radi pravljenja relevantnog uzorka pretraženo je 120 ključnih reči koje se odnose na pojavu dečjeg rada u Republici Srbiji.

- ◆ U odnosu na ukupan broj arhiviranih tekstova agencije Kliping, 0,02 procenta [236 objava] je bilo posvećeno zloupotrebi dečjeg rada.
- ◆ Najveći broj tekstova objavljen je u dnevnom listu Blic. Po periodici izlaženja najviše je tekstova objavljeno u dnevnim izdanjima [96], slede nedeljnici [13], dvonedeljnici [1] i mesečnici [1]. Internet portal dnevnog lista Blic objavio je najveći broj tekstova [11], a na televiziji Kopernikus i javnom servisu RTS beleži se po četiri emitovana priloga, slede TV Pink [3], B 92 [1], Happy [1] i Prva [1]. Od 111 analiziranih tekstova u štampanim medijima o zloupotrebi dečjeg rada, 18 je objavljeno na naslovnim stranama.
- ◆ Trećina od ukupnog broja objava nema identifikovane autore, slede objave novinske agencije Tanjug. Novina Blic prednjači sa najvećim brojem tekstova imenovanih autora.
- ◆ Analiza medijskih objava o zloupotrebi dečjeg rada prema pojedinačnim medijima pokazuje da se u top 10 medija nalazi sedam dnevnih listova ili njihovih portala. Izuzetak je sajt javnog servisa RTS sa sedam objavljenih tekstova o zloupotrebi dečjeg rada.
- ◆ U više od 65 procenata medijskih objava prikazani su događaji koji su u tom trenutku bili aktuelni, npr. hapšenja osoba koje su na neki način zloupotrebile maloletnu decu, događaji organizovani od strane ministarstava, nevladinih i međunarodnih organizacija povodom obeležavanja Svetskog dana deteta, Svetskog dana borbe protiv dečjeg rada, objavljivanje izveštaja nezavisnih kontrolnih tela kao što je Zaštitnik građana.
- ◆ Najveći broj naslova je informativan [63 procenta], dok se [30 procenata] smatra senzacionalističkim i [7%] uvredljivim.
- ◆ Medijske objave o zloupotrebi dečjeg rada ne sadrže raznovrsnost izvora informacija, tako 18 procenata medijskih objava potiče od policije, 5 procenata navodi Centar za socijalni rad kao izvor informacija o zloupotrebi dečjeg rada, dok 50 procenata informacija potiče od drugih institucija, organizacija i pojedinaca. Značajan broj informacija [27 procenata] dolazi iz drugih neimenovanih izvora.

- ◆ Deca čiji se rad zlorabljiva su najčešće u medijima prikazana bez preciziranja pola, odnosno u 171 objava. Deca muškog pola se spominju u 66, a devojčice u 71 objavi. Mediji umesto navođenja pola deteta uglavnom koriste izraze: „maloletnici”, „mališani” ili navode njihove inicijale, što onemogućava njihovu polnu identifikaciju.
- ◆ Vidljivost porodičnog statusa pokazuje da u 69 procenata objava nije jasno istaknut porodični status deteta dok u 31 procenata objava porodični status deteta jeste vidljiv. Najveći broj takvih objava prikazuje da dete živi u biološkoj porodici (50 procenata objava), slede deca koja žive na ulici (19 procenata), u instituciji (10 procenata), ili drugo (8 procenata) što uključuje: decu izbeglice, azilante, migrante, decu iz procesa readmisije (6 procenata), bez roditelja (5 procenata) i u hraniteljskoj porodici (2 procenta).
- ◆ Kada izveštavaju o zlorabi dečjeg rada, u 87 procenata objava mediji ne ističu koje je nacionalnosti dete. U 13 procenata objava je istaknuto o kojoj nacionalnosti je reč, od čega je u 85 procenata slučajeva istaknuto da je u pitanju romska nacionalnost.
- ◆ Komparacija uzrasta maloletnih lica čiji je rad u nekom obliku zlorabljivan pokazuje da u 63 procenata objava uzrast lica nije naveden. U objavama se međutim spominju školska deca od 14 do 18 godina (23 procenta), od 7 do 14 (10 procenata) i predškolskog uzrasta do 7 godina (4 procenata).

LITERATURA

- ♦ *Dnevna štampa o deci, 'Hleba i igara mališanima i maloletnicima', Analiza dnevne štampe u 2004. godini*, Centar za prava deteta, neobjavljeni rad
- ♦ *Kodeks novinara Srbije*, Udruženje novinara Srbije i Udruženje nezavisnih novinara Srbije, Savet za štampu, 2015
- ♦ Korać, N., Vranješević, J. [2001] *Nevidljivo dete – Slika deteta u medijima*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd.
- ♦ *Smernice za primenu Kodeska novinara Srbije u onlajn okruženju*, Udruženje novinara Srbije i Udruženje nezavisnih novinara Srbije, Savet za štampu, 2016
- ♦ Vorkapić, S. [2002], *O dečjem radu*, Centar za prava deteta, Beograd
- ♦ Vujović, R. et al, *Dečji rad u Srbiji* [Istraživanje], Centar za prava deteta, Beograd, 2006

PRAVNI IZVORI

- ♦ Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja
- ♦ Porodični zakon, „Službeni glasnik RS” br 18/2005, 72/2011-i dr. zakon, 6/2015
- ♦ Pravilnik o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, „Službeni glasnik RS” br 25/15
- ♦ Ustav Republike Srbije, „Službeni Glasnik RS”, br 98/2006
- ♦ Zakon o elektronskim medijima, „Službeni glasnik RS”, br 83/14
- ♦ Zakon o javnom informisanju i medijima, „Službeni glasnik RS” br. 83/2014 i 58/2015
- ♦ Zakon o parničnom postupku, „Službeni glasnik” RS 72/2011... 55/2014
- ♦ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, br 15/90 i „Sl.list SRJ-Međunarodni ugovori” br. 4/96 i 2/97
- ♦ Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik” RS br 71/2011...55/2014

ANEKSA

ANEKS I: KLJUČNE REČI

- davanje stimulansa i drugih supstanci mladim sportistima
- deca beskućnici
- deca brinu o deci
- deca brinu o majci
- deca đubretari
- deca heroji-dete heroj-mali heroji
- deca iz svratišta, prihvatilišta
- deca kao roba
- deca lovci
- deca na pijaci-tezgi
- deca na raskrsnici
- deca pevaju u autobusu
- deca prosjaci
- deca rade na saobraćajnicama
- deca rade u automehaničarskoj radnji-dete majstor- maloletni majstori
- deca rade u klanici
- deca sezonski radnici
- deca skupljaju staro gvožđe/stari papir
- deca u fabrikama
- deca zanatlije
- dečji rad
- dete- deca hrane-izdržavaju porodicu
- dete iskorićavano/zloupotrebljeno u hraniteljskoj porodici
- dete izdržava porodicu
- dete koje živi na ulici
- dete na raskršću
- dete nadničar
- dete napustilo školu
- dete ne pohađa školu
- dete pere šoferšajbne
- dete prestalo da ide u školu
- dete radi leti/tokom letnjeg raspusta
- dete radi na građevini
- dete radi na semaforu
- dete radi u kafiću/noćnom klubu
- dete radi/radnik u fabrici
- dete svira violinu u knez mihajlovoj
- dete u ropskom položaju
- dete ulice
- dete/maloletnik prinuđeno na pljačku
- dete/maloletnik prisilno krade
- dete_rad
- dete-rad na crno
- disfunkcija organizma deteta usled fizičkih i psihičkih napora
- doping mladih sportista radi postizanja vrhunskih rezultata/postignuća
- dozvoljeni rad dece
- eksploatacija deteta u sportu
- eksploatacija deteta/mladog sportiste
- eksploatacija talenata
- eksploatacija_deca_rad
- eliminacija zloupotrebe dečjeg rada
- imovina stečena sopstvenim radom deteta
- iskorićavanje dece u oružanim sukobima
- iskorićavanje dece za proizvodnju i promet droge
- iskorićavanje_dete_rad
- izloženost deteta neadekvatnom radu
- kako deca zarađuju za džeparac
- korišćenje dece u proizvodnji i prometu droga
- korišćenje deteta radi postizanja senzacije
- kućni poslovi, dvorišni poslovi, radovi oko stoke i živine, radovi na njiva
- kućni poslovi_dete
- maloletnici prodavali drogu/marihuanu
- maloletnici proizvodili drogu/marihuanu
- maloletnici_rad
- maloletnička prostitucija
- maloletnik, maloletnica, maloletnici, mališani

- MOR
- neadekvatan dečji rad
- neadekvatni uslovi za sprovođenje trenažnog procesa i takmičarske aktivnosti
- nedozvoljeni rad
- neprimereno podsticanje talenata deteta
- neusklađenost trenažnih aktivnosti sa školskim obavezama
- nezaposlenost mladih
- noćni rad dece
- nuđenje deteta
- nuđenje deteta za prostituciju
- obavezni rad dece
- odgovornost roditelja
- podvođenje deteta
- poremećaji ishrane kod mladih manekenki/modela
- poslovi koje mogu obavljati deca
- preprodaja mladih sportista
- prestali da prose
- prestali da rade na ulici
- preterani rad dece
- prinudni rad dece
- prinudno prosjačenje dece
- prinuđivanje deteta na težak rad u polju
- prinuđivanje deteta na težak rad u porodici
- pritisak na mladog sportistu da postiže bolje rezultate
- prodaja dece
- prodaja i promet dece
- prodaja mladih sportista
- prodaja sportskih talenata
- prosjačenje
- rad dece na ulici
- rad dece sa opasnim materijama
- rad dece u poljoprivredi
- rad romske dece/dece Roma
- radna eksploatacija dece i trgovina decom
- radni odnos sa maloletnikom
- seksualni odnosi kao preduslov za odabir u tim
- sportski transferi dece
- stopa nezaposlenosti mladih
- teški fizički poslovi, fizički rad dece
- težak fizički rad dece
- top modeli mlade manekenke i manekeni
- trgovina decom
- tržište rada za mlade
- ugovori o transferima mladih sportista
- ugrožavajući radni uslovi
- vršenje krivičnih dela od strane dece
- zapošljavanje dece
- zaštita dece na radu
- zloupotreba dece u sportu
- zloupotreba dečjeg rada
- zloupotreba deteta
- zloupotreba deteta od strane medija
- zloupotreba talentovane dece
- zloupotreba_dete_rad

ANEKS II: KLIPING – REFERENTNA LISTA MEDIJA

1. Štampani mediji

DNEVNA IZDANJA	
24 sata + lokalna izdanja	Alo! + lokalna izdanja
Blic + lokalna izdanja	Danas + lokalna izdanja
Dnevnik - Novi Sad + lokalna izdanja	Informer + lokalna izdanja
Kurir + lokalna izdanja	Narodne novine - Niš
Politika + lokalna izdanja	Privredni pregled
Sport	Sportski žurnal
Srpski telegraf + lokalna izdanja	Večernje novosti + lokalna izdanja
Vesti - Frankfurt	

NEDELJNICI		
Akter	Afera	Blic Žena
Bravo	Gloria	Hello!
Ilustrovana politika	Paparazzo	Nedeljnik
Nin	Novi magazin	Pečat
Politikin Zabavnik	Prosvetni pregled	Puls
Scandal	Newsweek	Story
Svedok	Svet & style	Timočke
VIP Svet	Vreme	Zvezde i saveti
Ekskluziv	Desetka	Ekspres

DVONEDELJNICI	
Auto bild	Bazar
Belgrade Insight	Bilje i zdravlje
Cica	City magazine
Lekovito bilje	Mali politikin zabavnik
Odbrana	Poljoprivrednik
Pravoslavlje	SAT plus
Tabloid	

MESEČNICI		
Agrobiznis	Auto magazin	Bestfood
BizLife	Biznis & Finansije	Brava Casa
Casa Viva	Cica kuvarica	CICA Trend
Cinema +	Connect	Cord

Cosmopolitan	Digital	Domaćin
Ekonometar	Elevate	Elle
EMS - Elektromreža Srbije	Esquire	FLY & Travel Magazine
Gde	Geopolitika	Gle
Gloria In	GM Business & Lifestyle	Grazia
Harpers BAZAAR	Hausbau	Hej!
In Store	Informator	Internet ogledalo
Istorija	IT Market	Joy
Kolubara	Kontakt	Kuća stil
Kulska komuna	Kurir MAGAZINE	EPS Energija
Lepota i zdravlje	Lilly Magazine	Magazin biznis
Magazin Realno	Mama	Mama & beba
Market Network	Men's Health	Mini Studio Magazin
Moj stan	National Geographic	Nautika
Nova ekonomija	Ona magazin	PC Press
Penzija	Playboy	Plezir
Popular Science	Poslovna žena	Pošalji recept
Poznati kuvaju	Profit	Progressive magazin
Refoto	Screen Fun	Sensa
Serije +	Svet kompjutera	Svet osiguranja
Urban Bug	Tech Lifestyle	Natural Living
The Best shop	The Men	Top speed
Top zdravlje	Torte i kolači	Travel magazin
Vrele gume	Živeti zdravije	Uradi sam
Nacionalna poslovna revija	Lisa lepa&srećna	Diplomacy&Commerce
Betty magazin	Ruski doktor	Hello - Fashion

PERIODIČNA IZDANJA

AG magazin	Agronomska revija	AmCham Perspective
Arhitekton	Apoteka	Bel Guest
Bravo Girl	Build	CafeBar
City Gourmet	City Limited	Doživeti 100
DIS Glasnik	Industrija	Elle Decoration
Elle Men	Enterijer	Estetika hirurgija & kozmetika
Eko list	E2 magazin	Farmer
Fashion Avenue	Grazia Easy Shop	Hi-Files
Hotel Life	Hoteli & Restorani	Planeta
Jasmin	Jisa Info	Jugoistok
Korak	Kuvajmo s decom	Liceulice

Moj android	Moja kosa	Moja lepa bašta
Moja planeta	Motori	PharmaNetwork
The Globe Magazine	Podovi	Republika - Beograd
See business travel&meetings	Sinergija	Srbija nacionalna revija
Story - Leto	Storycafe	Svet u 2014.
Taboo	Zdravlje	Ton
Trend	Trudnoća	TU!
Venčanje	Veliki točkovi	Vino & Fino
Vodič za život	WOMEN & the CITY	Wine style
Zdravo dete	Zdravstveni pregled	Digital camera magazin
Eko kuća	In Touch	

LOKALNA IZDANJA - BEOGRAD

Informator Opštine Stari Grad	Prave novine - Lazarevac	
-------------------------------	--------------------------	--

LOKALNA IZDANJA - VOJVODINA

Bačkopalanački nedeljnik	Bečejski mozaik	Gazdinstvo
Glas - Vrbas	Glas Komune - Apatin	Het Nap
Hlas l'udu	Hrvatska riječ	Kikindske
Kovin Ekspres	Libertatea	M novine
Magyar Szo	Naše novine - Temerin	Naše novine Odžaci
Nedeljne novine - B. Palanka	Nove Kikindske novine	Novi Glas Komune
Novosadski reporter	Pančevac	Pazovačka revija
Pazovačko ogledalo	Zrenjanin	Ruske slovo
Somborske novine	Sremska poljoprivreda - S.M.	Sremske novine - S. Mitrovica
Start 013	SU Nedeljnik	Subotičke novine
Vojvođanski magazin	Vršačka Kula - Vršac	Vršačke vesti

LOKALNA IZDANJA - ZAPADNA I CENTRALNA SRBIJA

BB glas	Bilten opštine Arilje	Bilten opštine Paraćin
Bilten opštine Paraćin	Čačanske novine	Čačanski glas
Glas Podrinja - Šabac	Glas Tamnave - Ub	Grad - Kruševac
Ibarske novosti - Kraljevo	Kragujevačke - Kragujevac	Lozničke novosti
Napred - Valjevo	Naš glas - Smederevo	Novi Put
Palanačke - S. Palanka	Podrinske	Takovske novine - Gornji M.
Užička nedelja	Vesti - Užice	

LOKALNA IZDANJA - ISTOČNA SRBIJA

Borski problem	Knjaževačke novine	Reč Naroda - Požarevac
Timok		

LOKALNA IZDANJA – JUGOZAPADNA SRBIJA (SANDŽAK)

Polimlje – Prijepolje	Zlatarske novosti Nova Varoš	
-----------------------	------------------------------	--

LOKALNA IZDANJA – JUGOISTOČNA SRBIJA

Pirotske novine – Pirot	Sloboda – Pirot	Srpski venac
Topličke novine – Prokuplje	Vranjske	

2. TV

TV - JAVNA
RTS 1

Bg hronika [17.45], ponedjeljak - petak	Svedok [21.00], svake druge srede
Da možda ne [21.50], četvrtak	Ovo je Srbija [15.00], ponedjeljak - petak
Dnevnik 1 [12.00], svakodnevno	Mira Adanja Polak i vi [14.00], subota
Dnevnik 1 TV NS [17.00], ponedjeljak - petak	Dnevnik 2 [19.30], svakodnevno
Jutarnji program [6.00], svakodnevno	Dnevnik 3 [00.00], ponedjeljak - petak
SAT [15.00], nedelja	Oko [18.30], ponedjeljak - petak
Šta radite bre! [17.25], ponedjeljak - petak	Žikina šarenica [09.00], subota, nedelja
Sport plus [12.20], ponedjeljak - nedelja	Upitnik
Sportski dnevnik [23:35], ponedjeljak - petak	Kulturni dnevnik [23:20], ponedjeljak - petak
A sada Rada [17.00]	Mali dnevnik [18.20]
Tako stoje stvari	TV zabavnik

RTS 2

Svet sporta [23.00]	Metropolis [22.30], četvrtak
Beokult [20.00], sreda	Svet zdravlja [12.10], subota
TV mreža	Profil i profit [11.00], subota
E-TV [12.30], nedelja	Znanje imanje [11.00], svaka druga subota
Kontekst 21 [21.55], četvrtak	U svetu [20.30], sreda
Ekonom i ja	Olimpijski krugovi
Potrošački savetnik	Koridori

RTV 1 - NOVI SAD

Jutarnji program [06.30], Mon-Fri	Folder kultura [22.30], četvrtak
Agrodnevnik [15.00]	Razglednice [18.00], ponedjeljak - petak
Biznis monitor	Vojvodjanski dnevnik [22.00]
Radar	Brazde
Pres i ja	Pravi ugao

TV - NACIONALNA
TV B92

Vesti [10.00], Ponedeljak - petak	Vesti [23.59], Ponedeljak - petak
Vesti [16.00], Ponedeljak - petak	Sportski pregled [16:45]
Vesti [20.00], Ponedeljak - petak	Sportski pregled [00:45]
24 minuta sa Zoranom Kesićem [23:00]	Dobra zemlja
Kažiprst	

TV PINK

Jutarnji program [07.00]	Nacionalni dnevnik 13 [13.00]
Nacionalni dnevnik 19 [19.00]	Premijera [15:00]
Teška reč [21:00], nedelja	

TV PRVA

Vesti [14.00]	Vesti [18.00]
150 minuta [14.00]	Noćni žurnal [00:00], Ponedeljak - petak
Exploziv [18.30], Ponedeljak - petak	Ekkluziv [18.10], ponedeljak - petak
Top Speed [0:00], subota, nedelja	Veče sa Ivanom Ivanovićem [21.15], petak
Praktična žena	

TV HAPPY

Dobro jutro Srbijo [05.30]	Telemaster [18.55]
Glamur [20:30], ponedeljak - petak	Ćirilica [20.00], ponedeljak
Znanje na poklon	Još bolja zemlja [08.15], nedelja
Vesti, Mon-Sun	

TV – LOKALNA – BEOGRAD
TV STUDIO B

Vesti u 19.00 [19.00], svakodnevno	Vesti u 22.00 [22.00], ponedeljak - nedelja
BG Dobro jutro [7.00], ponedeljak - nedelja	Svet novca [12.15], Petak
BG Dobar dan [16.00], ponedeljak - petak	Stil [19.35], subota
Podne u Beogradu [12.00], ponedeljak - petak	7 BG dana [10.00], subota
Beograd zdrav grad [10.30], subota	Od petka do petka [21:00], petak
Beograd za početnike [11.00], subota	Zdravo jutro [11.20], Ponedeljak - petak
Moja polisa [13.30], subota	Od A do Š [21:00], četvrtak
Radim gradim [14:38], subota	Vodič za roditelje
Beograd u 9 [09.00]	Skica
Privredni ugao	

TV – LOKALNA – VOJVODINA
TV PANONIJA – NOVI SAD

Vojvođanske vesti [22.00]	Kroz Vojvodinu [08.00]
---------------------------	------------------------

TV MOST – NOVI SAD	
Akcenti [16.00], ponedeljak - petak	Akcenti dana [07.00]
TV SREMSKA	
Novosti [16.00]	
TV NOVOSADSKA	
Objektiv [19.00]	Novosadsko jutro [06:30], ponedeljak - petak
TV DELTA – NOVI SAD	
Sport puls [22.35]	Info puls [17.40]
TV K9 – NOVI SAD	
Info [17.00], ponedeljak - petak	
TV YU ECO – SUBOTICA	
Info blok [19.00], ponedeljak - subota	
TV BAP – BAČKA PALANKA	
Vesti [17.00], ponedeljak - petak	
TV CITY – SUBOTICA	
Kroz grad [18.15], ponedeljak - petak	
TV SREĆE – SOMBOR	
Vesti [19.00], ponedeljak - nedelja	
KTV – ZRENJANIN	
Objektiv [20.00], ponedeljak - nedelja	Jutarnji objektiv [08.00]

TV – LOKALNA – ZAPADNA I CENTRALNA SRBIJA

TV PALMA PLUS – JAGODINA	
I bi dan [20.00]	Jutarnji dnevnik [07.00]
TV KRALJEVAČKA	
Dnevnik 1 [16:55], ponedeljak - nedelja	Dnevnik 2 [18:55], ponedeljak - nedelja
TV TRSTENIK	
Dnevnik [19:00], petak, subota, nedelja	
TV KRUŠEVAC	
Vesti [19:00]	
TV MARŠ – VALJEVO	
Vesti [18:00], petak	

TV – LOKALNA – ISTOČNA SRBIJA

TV BEST – ZAJEČAR	
Rezime [20.30]	
TV BOR	
Dnevnik 2 [19.00], ponedeljak - nedelja	
TV DUGA – POŽAREVAC	
Flash Plus [20.00], ponedeljak - nedelja	

TV VIMINACIJUM – KOSTOLAC	
Centralne vesti [19.00]	

TV – LOKALNA – JUGOZAPADNA SRBIJA SERBIA (SANDŽAK)	
TV REGIONALNA – NOVI PAZAR	
Dnevnik [19.00], ponedeljak - nedelja	
TV FORUM – PRIJEPOLJE	
Vesti [18:00], petak	

TV – LOKALNA – JUGOISTOČNA SRBIJA	
TV Belle Amie – Niš	
Slike dana [15.45]	Slike dana [20.00]
Infobiz [20.30]	Popodne [16.30]
Agrovrt	Dijagnoza
TV K:CN 1 – Niš	
Jutro online [09.00], ponedeljak - petak	Sportski pregled
Srbija online [16.35], ponedeljak - petak	Suzanin izbor
Informer [15:30], ponedeljak - petak	Biznis Vesti [17.15], ponedeljak - petak
Informer [21.00], ponedeljak - petak	Polarotor [19.00], sreda
Stem 011 [21.00], nedelja	MIC [17.45]
Naša kafa sa Đukom [10:45], ponedeljak - petak	ABS Show
KCN Matine	Prizma
TV Caribrod – Dimitrovgrad	
Vesti [19:00], utorak, četvrtak	
TV K1 PROTOKOL – LESKOVAC	
Vesti [19:00]	
TV Ritam – Vranje	
Agrodan [19:00]	
TV ZONA – NIŠ	
Dnevnik [22.00], ponedeljak - petak	

TV – LOKALNA – JUGOISTOČNA SRBIJA	
TV Belle Amie – Niš	
Slike dana [15.45]	Slike dana [20.00]
Infobiz [20.30]	Popodne [16.30]
Agrovrt	Dijagnoza
Slike dana [15.45]	Slike dana [20.00]
Infobiz [20.30]	Popodne [16.30]
Agrovrt	Dijagnoza
TV Naša	
Uz jutarnju kafu [11:00], ponedeljak - petak	Za Beograd [16:00], ponedeljak - petak

Vesti 18 [18:30]	Vesti 22 [22:30]
Svet poljoprivrede	
TV Pink 2	
Biljana za Vas	City News
City Kids	Pink World vesti
Top Speed	
TV Pink 3	
Info Top	No1 Beograd
Hi Tech Zone	Info klinika
Pravac	
TV B92 Info	
VOA [22:00]	
SOS Kanal	
Sportski dnevnik [23.00]	Vesti [08.45], ponedeljak - petak

TV - KABLOVSKA	
TV N1	
Novi dan [08:00]	Pressing [20:00], ponedeljak - četvrtak
N1 Info [14:00]	Dnevnik 19 [19:00]
Dnevnik 22 [22:00]	Bit Daily
Crvena linija	Info Biz [18.15]
Insider	Scena [18.45]
Sport klub	Tri tačke
TV NAŠA	
Uz jutarnju kafu [11:00], ponedeljak - petak	Za Beograd [16:00], ponedeljak - petak
Vesti 18 [18:30]	Vesti 22 [22:30]
Svet poljoprivrede	
TV PINK 2	
Biljana za Vas	City News
City Kids	Pink World vesti
Top Speed	
TV PINK 3	
Info Top	No1 Beograd
Hi Tech Zone	Info klinika
Pravac	
TV B92 INFO	
VOA [22:00]	
SOS KANAL	
Sportski dnevnik [23.00]	Vesti [08.45], ponedeljak - petak

3. Internet

PROŠIRENI PAKET	
B92.net	Benchmark.rs
Beta.rs	Bizlife.rs
Blic.rs	Economy.rs
Ekipija.com	Kurir.rs
Personalmag.rs	Rts.rs
Tanjug.rs	Telegraf.rs
Vibilia.rs	24sata.rs
Advertiser-serbia.com	Ntv.rs
Akter.co.rs	Nuns.rs
Alo.rs	Agropartner.rs
Arte.rs	Njuz.net
Atastars.rs	Ogledalce.co.rs
Auto.blog.rs	Ogledalo.rs
Automagazin.rs	Okradio.rs
Automatika.rs	Opera-17.com
Autonomija.info	Pcpres.rs
Autoportal.rs	Pecat.co.rs
Aviokarta.net	Pescanik.net
Balkanrock.com	Pharmanetwork.rs
Balkans.aljazeera.net	Plumrace.com
Balkans.com	Plusonline.rs
Bebac.com	Politika.rs
Belami.rs	Poslovnazena.com
Beograd.rs	Poslovnojutro.com
Beogradnocu.com	Pr.org.rs
Bestshopmagic.com	Pravda.rs
Betaoms.com	Pregled.com
Beta-video.tv	Pressonline.rs
Bif.rs	Pressserbia.com
Bktvnews.com	Probjave.com
Boom93.com	Progressivemagazin.rs
Bravo.rs	Prva.rs
Brendovi.net	Pulsonline.rs
Glasackakutija.com	Scandal.rs
Glassrbije.org	Seebiz.eu
Glaszapadnesrbije.rs	Seecult.org

Gloria.rs	Serbiancafe.com
Gloriamagazin.com	Serbiaring.com
Gmbusiness.biz	Slobodnaevropa.org
Gonzaracing.com	Smedia.rs
Gradjanske.org	Sml.rs
Gradjevinarstvo.rs	Snoma.co.rs
Gradskimagazin.rs	Soinfo.org
Grazia.rs	Sopika.rs
Hellomagazin.rs	Soskanal.net
Hotsport.rs	Sport.blic.rs
lkragujevac.com	Sportal.rs
Infogo.biz	Sportexpress.rs
Inserbia.info	Sportklub.rs
Instore.rs	Sportnetwork.rs
Itnetwork.rs	Sportskacentrala.com
Itresenja.com	Sportske.net
Itsvet.com	Sportskisavezbeograda.org.rs
Itvesti.info	Srbija.gov.rs
Jugmedia.info	Srbijadanas.com
Jugpress.com	Srbijadanas.net
Juznasrbija.info	Srbijasport.net
Juznevesti.com	Srbini.info
Kamatica.com	Sremska.tv
Kapital.rs	Srpskadijaspورا.rs
Kolumnista.com	Story.rs
Kragujevaonline.rs	Studiob.rs
Krediti.rs	Style.rs
Krstarica.com	Subotica.com
Kudaukupovinu.rs	Sumadijapress.com
Lepoizdravo.com	Sumedija.rs
Lepotaizdravlje.rs	Svet.rs
Lisa.rs	Svetestrade.com
Livetv.rs	Svetplus.com
Lovesensa.rs	Svetpoljoprivrede.com
Luxlife.rs	Tanjugbiz.rs
Magazinauto.com	Teleprompter.rs
Magazin-tabloid.com	Totalcar.rs
Marketingitd.com	Tracara.com
Marketingmreza.rs	Tvbest.rs

Marketnetwork.rs	Tvl.rs
Mazalice.blogspot.com	Tvlaser.info
Mcleskovac.com	Tvpirot.rs
Media-marketing.com	Uns.org.rs
Medio.rs	Uporediustedi.rs
Mjuznews.com	Urbanbug.net
Modnivrisak.com	Urbanstandard.rs
Mojenterijer.rs	Vaseljenska.com
Mojodmor.rs	Vazdan.com
Mojsvetbrzine.rs	Vesti.krstarica.com
Mondo.rs	Vesti.mojauto.rs
Moto.rs	Vesti.pozarevac.rs
Mozzartsport.com	Vesti-online.com
Mrezakreativnihljudi.com	Vice.com
Muskimagazin.rs	Vojvodina.gov.rs
Nacionalnaklasa.com	Vranje.org.rs
Nadlanu.com	Vrelegume.rs
Naxi.rs	Vreme.com
Ncmagazin.rs	Vrsacplus.com
Newbalkan.com	Wannabemagazine.com
Nin.co.rs	Webtv.rs
Novaekonomija.rs	Yu-build.rs
Novimagazin.rs	Yueco.rs
Novinenovosadske.rs	Yumama.com
Noviput.rs	Zajavnost.info
Novisad.rs	Zelenasrbija.rs
Novosadska.tv	Zena.blic.rs
Novosti.rs	Zenskimagazin.rs
Nspm.rs	Zurnal.rs
Kikindske.rs	021.rs [Radio 021]
Vojvodjanskenovine.rs	025info.rs
Newsweek.rs	

**Odsek za Fundamentalne principe i prava
na radu (FUNDAMENTALS)**

Međunarodna organizacija rada
4 route des Morillons
CH-1211 Ženeva 22 – Švajcarska
Tel.: +41 [0] 22 799 61 11
Fax: +41 [0] 22 798 86 95

childlabour@ilo.org
www.ilo.org/childlabour

 @ILO_Childlabour

ISBN 978-92-2-132175-0

9 789221 321750